

Листо 5 35-43487

37 111

МООСВІТА

У.

НАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

107-8

Листи 39593 /НД/

З ІСТОРІЇ ФАШИЗМУ В ІТАЛІЇ

НАПИСАВ
Ф. ЛАЩІВСЬКИЙ

Австрійський реакціонер мовить

НАПИСАВ
ІВАН ФРАНКО
З ОБРАЗКАМИ

Львів. Бібліотека
АН УРСР

Ціна 45 гр.

Лвів — жовтень-листопад 1938.

ЛВІВ

П

О

Читайте дальший випуск

Найкращих Оповідань Самоосвіти

Від 1. жовтня 1938 „Самоосвіта“ наново видає дальший свій відділ

„Найкращих Оповідань Самоосвіти“

Цей відділ „Найкращих Оповідань“ містить оповідання з давньої княжої історії України, оповідання з козацьких часів та з часів Великого Зриву. Крім того буде містити оповідання зі сучасного життя. Вкінці у цім відділі будуть оповідання та описи подорожей у далекі краї з вічним літом, або вічною зимою і оповідання фантастичні. Читати їх буде з цікавістю кожний старий та молодий у читальні, кооперативі, на вечерницях, на товариських сходинах і в родині.

Найкращі Оповідання

виходять по одній книжці щомісяця
починаючи від 1. жовтня 1938 р.

Передплата

за 12 книжок (по одній книж-
ці щомісячно, виносить 2.60 зл.
за 6 книжок коштує 1.35 „

Передплатіть самі негайно та приєднайте знайо-
мих! Знаєте добре, що Самоосвіта завсіди дає
найкращу книжку!

На бажання Самоосвіта висилає безплатно каталог своїх видань.

АДРЕСА: Самоосвіта, Львів, вул. Міцкевича 7.

Число розрах. переказу 123. На переказі зазначити
„НАЙКРАЩІ ОПОВІДАННЯ“.

УВАГА! Слідуюча книжка Народнього Універси-
тету „Самоосвіти“ ч. 109 вийде точно дня
1. грудня!

17 VII 43

26
10
35-134
“САМООСВІТА”

ОСНОВАНА ПРИ СПІВУЧАСТІ
УКРАЇНСЬКОГО РОБІТНИЧОГО СОЮЗУ
ВИХОДИТЬ ЩОМІСЯЧНО

ч. 107-8

З ІСТОРІЇ ФАШИЗМУ В ІТАЛІЇ

46(9)
5248
НАПИСАВ
Ф. ЛАЩІВСЬКИЙ

АВСТРІЙСЬКИЙ РЕАКЦІОНЕР МОВИТЬ

НАПИСАВ
ІВАН ФРАНКО

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

Додаткові дані про Італію
Катальог наукових книжок

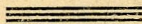
ЛЬВІВ — ЖОВТЕНЬ-ЛИСТОПАД 1938

Накладом „Самоосвіти“ кооп. з обм. відп. у Львові.

Нак. Льв. Обл. н 46(9) - 1940

Що є в числі: З історії фашизму в Італії.

	Стор.
I. Вступ	3
II. Довоєнні джерела фашизму	7
III. Що спричинило повстання фашизму по війні	13
IV. Початки фашизму	19
V. Фашизм політичною партією. Мусоліні	26
VI. Фашизм при владі. Фашистівська держава	32
VII. Господарство Італії і госп. політика фа- шизму	51
Додаткові дані про Італію	60
Австрійський реакціонер мовить	61
Катальог наукових книжок „Самоосвіти“.	62

Львівська державна
наукова бібліотека

№

3275

З друкарні Едварда Шпильки в Яворові.

I. Вступ

Світова війна була безсумніву великою пробою для держав, що брали у ній участь. Та коли вже тої сумної конечности вони не змогли від себе відвернути й приневолені були себе взаємно винищувати, то всежтаки ту жорстоку дійсність злагіднювали бодай надії на те, що ця війна буде може останньою, та що по ній вже наступить краще життя... Кожна з воюючих сторін мала якісь ідеали, цілі й живила надії на їх здійснення. Без тих ідеалів ні одна держава не могла б воювати й одного дня. — І хоч світова війна була, в дійсности, зударом кількох імперіялізмів, з котрих кожний мав свої забаганки й наміри, то всетаки виграти велику війну судилося тій стороні, яка — зовсім несприятково — витичила й на своїх прапорах понесла в бій *кличі народоправства* та свободи і для поневолених народів.

Кажемо, що сталось це не випадково. І то з ось яких причин. Та сторона, що перемогла, краще відчула й розпізнала, що то значить: світова війна та якою дорогою мало би піти життя у повоєнній добі в разі її перемоги. Ми знаємо вже, що ця сторона представляла собою *воєнний союз світових, великих і малих демократій* (гол. Англії, Франції та Америки; приналежність реакційної Росії до цього союзу не мала рішачючого значіння). І ось, вже хоч би через це саме не могли вони висунути

інших кличів і цілей війни, ніж демократичні. А позатим, чейже цілий попередній розвиток світової історії свідчив, що вона прямує до перемоги демократії — бодай в Європі, яка була взором політичного уладу для цілого світу. Можна було думати — і так воно в дійсності й було — що це зовсім не випадково станули проти себе до великого змагу західні демократії з німецько-австрійським абсолютизмом і мілітаризмом; що попри все інше ця війна була боротьбою молодої та повної сил демократії зі старим і випробованим, але вижитим і спорохнявілим монархізмом; що врешті-решт, коли історія не є простою вязанкою довільних подій, але керується своїми законами і цілями, то перемогу має, як досі, віднести та сторона, що не лише воює за демократію, але також сама її здійснює.

Нарешті, скоро стало ясно, що світова війна є не подібна до всіх попередніх війн, знаних історії. Не була це, як колись — війна династій чи військових каст, у якій жовнір був лише сліпим знаряддям. Світова війна незабаром стала війною *многомільонових народніх мас* по обох боках фронтових ліній. Демократичні держави скоро спостерегли, усвідомили собі і використали цей всенародній характер великої війни. І томуто в них війна небавком справді обернулася у *війну народів* — народніх мас — проти абсолютизму та монархізму противної сторони. Тимто війна й набрала остаточно характеру великанського світового перевороту. І дійсно, потягнула за собою цілий ряд революційних змін, про що була вже у „Самоосвіті” мова раніше. (Гл. кн. ч. 74 і 75).

Таким чином масовий, всенародній характер світової війни привів до переродження її з чисто імперіялістичної — у війну, до деякої міри, за де-

мократію і за свободу поневолених народів. Цього не бачили Німці, яким узагалі далекі і чужі були ідеали народоправства. У них жовнір не був, як в західних демократіях, перенятий до кости і крові ідеами, за які він воював. А ідеї німецького уряду — чисте *заборчі*, брутально-насильницькі й виразно імперіялістичні — були йому чужі, далекі й мало зрозумілі. Ось чому він не витримав довгої напруги і заломився в решті-решт морально, хоч був дуже слухняний, здисциплінований, відважний і досконало озброєний. Можна сміливо сказати, що сила духа й ідеї перемогла у світовій війні грубу, фізичну силу. Демократія перемогла монархізм і мілітаризм.

Читачі книжок „Самоосвіти“ знають, які переміни в житті народів викликала демократична ідея. (Читай про це в кн. 74 і 75 Самоосвіти за 1936 рік; особливо останній розділ другої з названих книжок). А вона — дійсно — почала по війні швидко прийматися й ширитися — навіть серед тих народів, які її добре не розуміли, не вміли її здійснювати, бо не були до неї як слід *підготовані*. В цьому крилася небезпека для демократії. Бо в тих державах, де демократія була новістю, або де вона була молода — там народня влада була з правила слаба. Не могла відразу подолати всіх тяжких *наслідків війни* та привести до ладу розстроєного життя народів — головнож у господарській ділянці. В цих державах безладдя подекуди сильно зростало, замість зменшуватися. І хоч як демократичні влади старалися поборювати всякі труднощі, то політично несвідомі і демократично невироблені маси ставилися байдужо до тих старань своїх влад. Не піддержували їх. А у хвилях важких проб, коли треба було боронити свою

владу, не стали опорою для неї. Бо вони були не-терпеливі. Жадали від влади чуда, гадаючи, що вона може *відразу* поправити їх долю. Не вміли чекати і цим найбільше виявили брак політичного змислу і демократичної дозрілості. А тому далися легко піймати на вудку ворогів демократії. Більше слухали їх, ніж влади, що була відпові-дальна за долю цілого народу й держави і тому не могла їм обіцяти того, чим лише дурили їх во-роги демократії.

Саме тоді всякої масти назадики, користа-ючи з хвилевої слабости початкуючих чи молодих демократій, виявляють найбільше охоти повернути собі всі ті давні вигоди і права в державі, що їх вони втратили з хвилею запровадження демокра-тичного ладу. Вони тішаться неладом. Та ще й самі, де тільки можуть, причинюються до збільшення його. Бо вони добре знають, що в мутній воді найкраще ловити рибу. Час безладдя — це най-кращий, найвідповідніший час для реакції. Тоді вона виходить на жир, кріпне і набирає сили. О-собливож там, де молодій демократії не тяжко се-ред хаосу за помилки. А противна сторона стара-ється використати їх на свою користь і на шкоду влади.

До повсякденного змагання реакції з демокра-тичною владою несвідомі маси байдуже пригляда-ються, чекаючи, що з того вийде. Вони, як то зви-чайно буває в початкуючих демократіях — слабо або й зовсім незорганізовані, — навіть гаразд не ро-зуміють, що діється, до чого все те йде. Крім того легко піддаються всяким підшептам, намовам, а то й застрашуванням зростаючих в силу реакціонерів. А цим тільки того й треба, щоби від ослабленої демократії відтягнути нарід. Якщо це їм удасться,

то все проче є вже їм запевнене. Вони дістають вільну руку, а потім швидко приходить вже й час їх останнього розрахунку з позбавленою живого звязку з народом, в самому корені підтятою демократією. І так скорше чи пізніше, більше чи менше легко, влада переходить до рук реакціонерів, які нагло забувають давані ними народові обіцянки.

Світова війна, яку провадили народи, дала їм владу в державі. Але нарід вдержав її тільки там, де він був *дозрілий* до перебрання тих важких обовязків і де був *свідомий* того, що за своєю владою треба, в потребі, стати цілою силою — і то у власному добре зрозумілому інтересі. Де тої свідомости і зрілости бракувало, там нарід швидко відсунено від влади. А разом з тим його позбавляно свободи та знову повертано в покірне, розсіяне стадо овець.

Подібне сталося вневдовзі по війні в Італії, де запанувала стара, як світ, реакція, в новітній одначе постаті — в постаті *фашизму*.

II. Довоєнні джерела фашизму.

Фашистівська партія, яка перебрала в свої руки владу в італійській державі, а потім по диктаторськи опанувала ціле життя італійського народу, зродилася із загального невдоволення Італійців наслідками війни. Вона втягнула в себе усіх невдоволених — з різних верств італійського суспільства, — про що буде мова ще й пізніше. Але вона мала своїх попередників ще до війни. Цим попередником італійського фашизму був передвоєнний націоналізм. В перших десятиліттях 20-го століття він уже світоглядно викристалізувався і усталився остаточно, як партія, на чолі якої став тоді Енріко Корадіні. Сталося це в 1911 році. Партія Корадіні називалася національно-ліберальною, навмисне прикриваючи свій націоналізм лібералізмом (свободолюбністю). Без цієї покришки вона неризикувала виступити, бо ледви чи здобулаби тоді при-

хильність у своїх земляків. Бо більшість Італійців мала тоді ще живі симпатії до лібералізму і демократії.

Італія, як відомо, була завше перелюдненою країною. Еміграція була для неї питанням життя або смерті. Надвишку людности треба було кудись дівати. Багато Італійців виїжджало до Америки та до інших заморських країн. Одначе італійські націоналісти не бачили в еміграції вдовольної розв'язки того пекучого питання. Зорганізувавшись у партію, вони почали висувати, як головну вимогу своєї програми, жадання к о л ь о н і й і участі Італії у розподілі світа на рівні з іншими імперіалістичними державами. Право до колоній вони доказували тим, що Італія чейже була колись — давно-давно, ще за римських цісарів — світовою державою; що вона є матір'ю всіх культурних європейських народів і сама є настільки міцною культурно, що може цивілізувати, тобто загосподарити й піднести країни не гірше від інших держав. Вона ж має до того — казали — і вистарчаючу військову силу, щоби вдержати колонії при собі.

Тоді між іншим повстала у націоналістів і наука про нарід, як окрему вищу істоту, яка ніби стоїть над одиницею, живою людиною. Ця істота жие ніби своїм окремим, вічним життям. Отся думка стала відтак — як побачимо далі — осередньою в науці і поглядах фашизму.

Такі думки ширив і розвивав часопис націоналістичної партії „Народня Думка“. І як усюди, найбільше переймалася тими, новими ще тоді ідеями, італійська студентська молодь — пізніші пробоевики фашизму. Між ними, вправді, не було ще сьогоднішнього вождя фашистів, Мусолінія, який тоді належав до їх противників — соціалістів. Зате до духових батьків фашизму належав вже поет Д' Анунціо.

Націоналістична національно-ліберальна партія стояла в постійній, гострій опозиції до влади, що від 1903 року спочивала у руках ліберальної партії. Від тої дати політика всіх італійських урядів була п а ц и ф і с т и ч н а, тобто миролюбна у відношенні до ближчих і дальших сусідів Італії. Це дуже не на руку було націоналістам. Вони домагалися активної, агресивної (напасницької) закордонної політики саме, з метою, здобуття к о л ь о н і й. — У внутрішніх справах держави влада шанувала передовсім свободу громадян. І хоч у всяких справах і реформах заховувала поміркованість і розвагу, то з другого боку терпеливо — ба що більше — прихильно ставилася до поміркованих соціалістів, допускаючи навіть страйки, як легальний засіб боротьби робітництва за його слушні домагання.

І це теж сердило націоналістів, які стояли за гострим курсом внутрішньої політики, що підпорядковувавби силою інтереси тих чи інших верств населення згаданим уже „вищим інтересам народу“.

З нагоди світової війни поділився італійський нарід і його опінія (прилюдно висловлювані погляди відповідальних органів держави і преси) — на дві частини: на пацифістів та інтервенціоністів. Пацифісти стояли за неvmішуванням Італії у світову воєнну хуртовину. Вони доказували, що Італія мусить і надалі заховувати (поки можна буде) неvтральність, за якою вона заявила, зриваючи, т. зв. потрійний військовий союз з осередніми державами — після того, як Австрія без порозуміння з Італією виповіла війну Сербії. Інтервенціоністи у всіх своїх газетах завзято пропагували і рішучо домагалися від держави, щоби вона чимскорше залишила політику неvтральности і взяла чинну участь у війні (інтервеніювала) проти Австрії та її союзників. Інтервенціоністи творили зпочатку меншість. Але згодом і серед дотеперішних пацифістів брала гору думка, що довго вдержати неvтральність таки не можна буде. Навіть соціалісти заявилися врешті-решт за інтервенцією — з огляду на те, що реальні інтереси народу в разі перемоги Австрії і Німеччини*) булиб zagrożені. Другою спонукою для них було переконання, що треба помогти перемозі тої сторони, що воювала за демократію, якщо Італія хоче залишитися демократичною країною, якою вона, без сумніву, була. Бо ясно було, що в наслідок перемоги цісарської Німеччини демократичний лад в європейських державах бувби zagrożений.

Інтервенціоністи таким чином перемогли. Симпатії народу перехилилися в їх бік. Ліберали відступили від влади, а уряд створили провідники націоналістів з Антонієм Саяндрою на чолі. Націоналісти перебрали найважливіші міністерства, а разом з тим і відповідальність за ведення війни та її висліди.

Італія сподівалася відібрати від Австрії провінції, замешкалі в більшості або частинно своїми земляками. Крім того Антанта пообіцяла дати їй частину німецьких колоніальних посіlostей. В кожному разі Італія мала більше виглядів на випадок перемоги над Австрією, ніж тоді, якби виступила проти Франції, Сербії та інших своїх сусідів. Бо з ними вона мала менші порахунки, ніж зі своїм історичним ворогом і не-

*) Зірвання потрійного союзу Італія мусілаб солено відкупити, якби перемогли осередні держави.

давнім ще гнобителем — Австрією. Крім того ті сусідські порахунки не були такі, щоби їх не можна було полагодити мирною дорогою.

Так отже власний національний інтерес і спорідненість державного устрою доправили до цього, що Італія, колишня союзниця осередніх німецьких потуг, виступила проти них збройно, а плече об плече пішла (від 26.IV. 1915 р.) з тими, що воювали під демократичними кличами.

Не було суперечности в тому, що довоєнна ліберально-демократична Італія пішла воювати по боці західних демократій. Але була суперечність у тому, що повели її до того вороги демократії — націоналісти. І дійсно, тодішній італійський уряд мало мав зрозуміння до властивого сенсу війни а наслідком того і до визвольних змагань австрійських не-німецьких народів. Він найдовше не вірив у розпад Австрії**).

А далі, чи була суперечність у тому, що свободолюбна довоєнна Італія одна з перших по війні знищила демократичний устрій своєї держави? І цю позірну суперечність не тяжко пояснити.

Розвиток італійського народу від доби об'єднання його в одноцілу державу (в 2-ій половині 19 ст.) весь час ішов у напрямку, який запевнював перемогу миролюбної демократії та поступенно її скріплював. Світова ж війна, яка дала перевагу націоналістам, означала наглий зворот у тодішньому розвитку, ба навіть — його зупинку. Це була перша поразка італійської демократії (у 20 віці). Другу завдав їй фашизм.

Крім безпосередніх причин, викликаних війною (про які буде мова далі), істотні причини тих поразок корінілися в молодості італійської демократії. Італія не мала старих, давно вироблених і усталених демократичних навичок і традицій — ні в політичному житті громадянства (в політичних партіях), ні в управлінні державою — так, як Англія, чи навіть Франція і Америка. Державне розбиття, довга неволя і панування чужих здебільша влад (династій), справили те, що Італієць привик лиш зі страху угинатися і коритися перед ними, а при тім уважати їх ворогами своєї свободи. Тому в Італійців виробилася тривка нехоть до влади, яка легко ізза будь-чого переходила в спротив, ба навіть у бунт проти неї. Цьому сприяла ще й їх гаряча полуднева, легко запальна вдача. З цього джерела вийшов теж вибуялий індивідуалізм та сильна політична роздрібненість Італійців на багато партій.

**) Другим прикладом того нерозуміння була політика укр. національного проводу підчас війни.

Нехить Італійців до політики і держави бачимо от хочби на італійському соціалізмі, в якому до великої сили дійшла і широких впливів здобула крайно ліва течія, т. зв. синдикалісти. Це була така соціалістична течія, що відкидала організацію робітників і селян у політичну партію. Бо політичні партії, — казала вона — повстають і існують лиш для того, щоби здобувати владу в державі. Політичні партії — це витвір демократії, в якій вони беруться за владу. Синдикалісти ж в засаді не uznawali держави й відкидали, віщуючи їй знищення разом з упадком капіталізму. Демократичну державу вони уважали за витвір буржуазії, тому й до демократії ставилися ворожо. Думали, що вона також зникне разом з капіталізмом. Синдикалісти не вірили, щоби держава, якаб вона не була, могла своїми заходами основно змінити суспільний устрій на користь робітництва. Їх кличем було: „доля робітників є в руках самих робітників“. Робітники не потребують для здійснення своїх ідеалів ніяких помічників і посередників. Тому — геть з політичними партіями, які гуртують самих лише приживників і паразитів, жируючих на класовій несвідомості робітників. Вони ж пильнують більше своїх особистих користей у державі, ніж інтересів робітництва. В демократії т. зв. робітничі політичні партії приневолені йти на угоди (компроміси) з буржуазними партіями. І, на думку синдикалістів, вони зраджують у той спосіб робітництво. Стаючи на ґрунт парламентарної співпраці, вони роблять перший крок до тої зради — і т. д. і т. д.

Спираючись на таких фальшивих думках, синдикалісти були здекларованими ворогами демократії, парламентаризму, і т. под. Ось чому вони всіма силами старалися відвернути робітників від політики, а всю їх увагу зосередити на боротьбі за чисто професійні інтереси.

Синдикалісти думали, що робітництво, спираючись на свої чисто робітничі професійні спілки (синдикати), само, без ніякої помочі з боку, створить бездержавний лад майбутнього. Між ними було споро анархістів (= анархо-синдикалістів), які тягли робітництво в бік того сумнівного ідеалу. Зародком вимріяного ними ладу мали бути згадані вище синдикати.

Синдикалісти весь час відтягали італійське робітництво від участі в політичному житті краю і ворожо настроювали його до демократії. Завдяки цьому значна частина італійського робітництва так і залишилася на дуже низькому ступні політичної свідомості й освіти. Пересякнене на загал ворожістю до держави, італійське робітництво в рівній мірі збайдужніло

й до демократії. Таким чином поважну пайку вини за провал демократії в Італії несуть у першій мірі синдикалісти. Багато з них закінчило м. ін. ще гірше, ніж помірковані соціалісти, бо з приходом до влади фашизму опинилося в його таборі.

Відкидаючи демократію з усіма її способами політичної організації, синдикалісти натомість завше заявлялися прихильниками страйків (зокрема загального страйку) і взагалі т. зв. „безпосередньої акції“ робітництва у боротьбі з капіталізмом. Це вони, а слідом за ними й частина комуністичних провідників штовхнули робітників по війні до захоплення у свої руки фабрик. Між іншим ціла та „безпосередня акція“ ще довго перед фашистівським переворотом припинилася. Робітники самі звернули зі шляху тої безцільної боротьби, яка не могла дати ніяких успіхів.

Не тільки робітництво, але й селянство, з природи річи, найбільше віддалене від політики і осередків політичного життя, в значній мірі піддалося було впливам синдикалізму. Синдикалістичним способом думання і поглядами синдикалістів на політику перейнята була теж значна частина інтелігенції.

Все це свідчило лише про слабкість молодой італійської демократії, котра не змогла ще закріпитися в національному житті і в політичній свідомості Італійців. Вона ж бо мала за собою заледве півстоліття розвитку.

Другою ознакою слабости італійської демократії була згадана вже політично-партійна роздрібненість. Тому в Італії політичні партії ніколи не виявляли належного впливу на державу — зокрема на творення влади. В тих обставинах почин до створення урядів виходив завше від сильних і впливових одиниць, здібних політиків. Хитаючись зручно між різними партіями, вони довго утримувались при владі. На авторитеті (пошанівку) цих осіб, що були завше прем'єрами (головами) своїх урядів, сила тих урядів спиралася більше й частіше, ніж на парляментарній більшості (тобто більшості послів у парляменті), яка була дуже непевна і хитка.

Усі вичислені обставини крили в собі поважну небезпеку для крихкого італійського парляментаризму і молодой демократії. При сильнішому подуві реакції вони не могли устоятися. А по війні це саме й сталося.

III. Що спричинило повстання фашизму по війні.

Війна не принесла Італії заспокоєння всіх її бажань. Правда, на погляд деяких Італійців, воєнні осяги Італії були значні і моглиб бути зовсім вдовольючі. В кожному разі вони не були менші, ніж, напр. здобутки Франції. Італія позбулася під боком сильного і завше небезпечного сусіда — *Австрії*. Через те зміцнилася її позиція на Адрієському морі. Вона ставала тим самим представницею політики і впливів небіжки Австрії на *Балканах*. І при розумній та розважній політиці — започатій, що правда, але не вдержаній довго по війні — могла б ті впливи і користи з них помножити. Італія нарешті широко посунула свої північні кордони в глуб колишньої австрійської монархії, осягнувши там, під верхами Альп, свої природні кордони. Не вдалося їй тільки пожитися коштом південних Словян — в тій мірі, як бажалося. Іменно, тодішній націоналістичний уряд, бажаючи, щоб Італія стала неподільною володаркою на Адріатику, домагався цілої Дальматії з усіма прилеглими до неї островами. В той спосіб малося на думці цілком відтяти Югославію від моря і таким чином узалежнити її від Італії. На це мирового конференція не погодилася. І ми вже знаємо, чим Італія мусіла вдоволитися на цьому відтинку (гл. кн. ч. 74). Не пощастило Італії запанувати неподільно (з тоюж метою) і в *Альбанії*, в котрій вона усадовилася на добре. Альбанці виперли зі своєї держави італійське військо, обмежуючи панування Італії на острів Сазено біля Вальони. І хоч після цього Італія мусіла узнати² незалежність Альбанії,

то всежтаки вона здобула рішачий вплив на цю державу. Завдяки цьому впливові і посіданню острівця Сазено в найвужчій (75 км.) просмику Адрійського моря, яке тут легко можна замкнути, Італія здобула перевагу на цьому морі — на користь Югославії. Зате на *Середземному Морі* не вдалося Італії здобути тої переваги, що на Адрійському, хоч положення Італії на тому морі промовляло в її користь. Наслідком війни скріпилася тут потуга Англії і Франції; та й Туреччина небавком відзискала свою давню силу (чит. про це в кн. ч. 74.). Тому Італія не одержала на Середземному морі тої свободи рухів (воєнної переваги), що на Адріатику. Нарешті, не одержала вона обіцяних їй Англією і Францією кольоній, що особливо діймаючо діткнуло її великодержавницькі амбіції.

Мнима страта всіх цих воєнних користей була одначе вислідом нездатности націоналістичної дипломатії (міністра закордонних справ Соніна), засліпленої власним національним егоїзмом. Вона зовсім не розуміла того, що довкола неї діялося, як змінився повоєнний світ; не могла пристосуватися до нових обставин і тому забракло їй дипломатичної зручности, саме тоді, коли її найбільше було потрібно. Соніно сліпо і вперто стояв на давніх умовах і обіцянках, даних Італії союзниками. Але ж обіцяне колись, за часів цілковито *інших обставин*, годі було в повному обсязі здійснити тепер; особливо, коли взяти на увагу, що голос *Америки*, незв'язаної тими обітницями, був на мировій конференції дуже сильний (гл. кн. ч. 74).

Всі згадані щойно висліди війни, що не принесли сподіваних здобутків, викликали в цілій Італії *сильну хвилю невдоволення*. Скомпромітовані старі

націоналісти мусіли в 1919 році уступити і знову віддати владу ліберальним демократам. Головою уряду став по них (від 23. VI. 1919 до 15. VI. 1920 р.) проф. Фр. Нітті, який тоді, щоби заспокоїти громадянство, висловився за переглядом (ревізією) мирових трактатів. Успокоєння одначе не наступило. Обурення здійснювалося щораз вищими хвилями. Цілий той „народний гнів“ націоналісти штучно роздмухували, щоби прикрити ним невдачі своїх власних міністрів, і обернули його тепер проти своїх бувших воєнних союзників (Франції, Югославії і т. д.), обвинувачуючи їх у тому, що позбавили Італію заслужених оwoчів побіди і доказуючи що осягнені користи не варті були понесених жертв і т. под. Підюджувана тою пропагандою ціла Італія, кипіла.

Викликати таке обурення було нетяжко в тодішніх умовах. Довготривала війна і цілий ряд дошкульних поразок до решти виснажили країну матеріально і вичерпали морально її населення яке жертвенно і відважно боронило своєї батьківщини. Це вичерпання і виснаження показалися й далися остро відчуті саме по закінченні війни, коли минули часи нелюдської, нечуваної напруги.

Господарство країни, ціле наставлене на воєнну оборону, розвинулося підчас війни — як всюди впрочім — *односторонно*: переважав промисл, що працював для війни, здебільшого непродуктивний і в мирному часі зайвий. Тому, що ціла людська енергія і всі засоби були заняті в тому промислі, то зовсім зрозуміло, що занедбаним вийшов з війни промисл, потрібний для мирного часу; зокрема той, що заспокоював господарські, щоденні потреби мирного населення. Як усюди, господарка краю внаслідок війни була отже *розстро-*

ена, ба — подекуди навіть зруйнована. Потреби населення заспокоювано з тяжкою бідю. До того ще й *недобір державного скарбу* не тільки не зменшувався, а в перших повоєнних роках навіть зростав (у 1919/20 р. осягнув 17 мільярдів лірів). Відповідно до цього і *гріш, тратив на вартості*, упадаючи майже до 1/3 його довоєнної купної сили. До браку продуктів долучився таким чином ще й обезцінений гріш. Одне і друге — річ ясна — спричинювало *дорожнечу*, яка щораз збільшувалася. — Погіршувало господарську ситуацію в державі те, що Італія, як відомо, була країною, яка багато сирівців, а втім споживчих продуктів, починаючи від збіжжя, мусіла довозити зі закордону (м. ін. з України). Бо своїх їй завше бракувало. При стало ж упадаючим лірі платилося за чужі продукти високі ціни, а це ще більше посилювало *дорожнечу*.

Наслідком цілого того невідрадного господарського стану було те, що звичайно всюди буває в таких випадках: *загальне невдоволення*. Пересічний італійський громадянин, який був переконаний, що він уже досить поніс жертв для рятування батьківщини, сподівався по війні якоїсь заплати за ті жертви, а в кожному разі — ліпших часів, а не тих, що йому доводилося тепер переживати. Тимто він чувся дуже огірчений та схильний був думати, що його теж обманено в найкращих надіях.

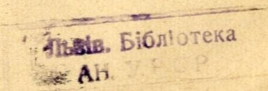
Крім отих *загальних* причин були в поодиноких верствах італійського народу — у селян, міщан, робітників, інтелігенції, ще свої *окремі, спеціальні причини* до невдоволення. *Селяни*, котрих заохочувано до витривалости у війні обіцянкою нових приділів *землі*, станули по війні перед розвіяними надіями. Замість землі вони побачили тепер, що

їх положення ставало щораз гірше. Було гірше, ніж до війни. Бо до війни вони знаходили бодай добрий і запевнений збут своїх продуктів, а тепер і того забракло.

Часті розрухи селян, напр. у 1919 році, були відповіддю на це та виразом їх невдоволення. Селяни, за намовою головно синдикалістів, самовільно захопили тоді в різних місцях держави пустуючі і необроблені підчас війни фільварки дідичів та почали їх самі управляти.

Демобілізовані з війська робітники, вернувши з фронту, теж знайшли свої давні місця *заняті іншими* робітниками. І вони, замість вдячності, мусіли наповнювати собою і без того численні лави *безробітних*. Тож нічого дивного, що вони ставали дуже податним матеріалом для агітації різних політичних напрямків, що всякими способами старалися перетягнути їх на свою сторону. Революційна пропаганда між робітництвом зросла. Брали в ній участь, крім соціалістів, комуністи, захоплені свіжим тоді ще прикладом Москви. Але комуністи, що ділали на приказ і за допомогою Москви, не здобули багато прихильників серед італійського робітництва. Натомість до великого послуху дійшли серед робітників, як і серед селян, синдикалісти.

Помірковані соціалісти-демократи стратили у тих обставинах вплив на робітництво, яке пішло тоді за крайніми кличами синдикалістів. Це був 1919 рік. Робітничі *страйки* щораз частіше вибухали, а від серпня до них прилучилися й селянські розрухи. В слідуючому році цей рух прибрав на силі і розмаху. Робітники стали захоплювати у свої руки *фабрики*. Тим способом соціалізовано *насилъно* біля 600 підприємств. Супроти того руху влада виявилася слабою і безрадною. А коли вона

пробувала вжити сили, як то, напр., було в Генуї, і вислала проти робітників військо, яке вжило пальної зброї, то це ще більш озлобило і роздратувало робітників. На щастя, робітники самі і то в дуже короткому часі, переконалися, до чого веде самовільне захоплення фабрик. Замість поправи, вони бачили лиш дальше поглиблення кризи, упадок виробництва, зріст нужди, безладдя і незгоди. Здоровий інстинкт врешті переміг в робітництві анархійні нахили і воно відсахнулося від руйнівної агітації. Так до початку 1921 року небезпека комунізму, отже головна притока фашистівських галабурд в Італії, минула зовсім.

Ті всі синдикалістично-комуністичні експерименти (спроби) вийшли робітництву зовсім не на користь. Воно тепер розкололося. Частина приступила до поміркованих соціалістів-демократів; а багато *знеохочених* і *зневіренних* перекинулося в *бік фашистівської партії*, яка вже тоді саме, серед загального заколоту, зорганізувалася й почала об'єднувати *всіх невдоволених*. До фашистів перейшли найбільш політично *несвідомі* і незорганізовані робітники й селяни. Зовсім незначна частина комуністично настроєного робітництва була приневолена всіма тими подіями зорганізуватися в самостійну комуністичну партію.

Гірше було положення по війні також численної італійської *інтелігенції*. І вона, вернувши з фронту, застала свої давні місця обсажені новими людьми, що за той час підросли. Край і їх не привітав, як переможців, що їх боляче діткнуло. Їх доля тим більше була незavidна, що праця інтелігенції в тих часах взагалі була низько цінена. Заробітки в інтелігентських фахах ніяк не дорівнювали заробіткам фабричних робітників.

Про інші стани й верстви італійського суспільства — *дідичів і великих промисловців* та торговців, а зокрема військових старшин — нічого й казати; вистарчить заважити, що вони, як найбільш загрожені, були *найбільш невдоволені*.

Всі вичислені тут обставини і причини підливали лиш оливи до вогню загального невдоволення, з якого зродився той рух, що зветься фашизмом.

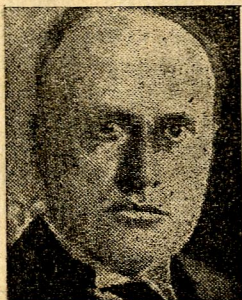
IV. Початки фашизму

Спадкоємцями по націоналістичному уряді, який провадив війну і заключив мир, стали знов в Італії, як знаємо з попереднього розділу, уряди демократів. Прийшли вони на зміну націоналістам в 1919 році, тоб-то в дуже *тяжкому часі*, майже напередодні революції, що, як ми бачили, опановувала вже поволі повоєнну Італію. Що правда, вони не потрапили завести лад і успокоїти розгорячені голови своїх земляків.

Всі ті, що були чимбудь незадоволені — а між ними, як відомо, було найбільше бувших фронтовиків — прагнули, по своїй спроможності й так, як вони це розуміли, взяти участь у політиці, щоби випровадити якось країну з тяжкої ситуації. Ті, що чулися й симпатизували з католиками, заклали в тій цілі *християнсько-демократичну партію*; інші пристали до революційного руху, про який була вже мова вище, або до ліберально-демократичної партії. Але були й такі, яких не вдовольняла ні одна з існуючих політичних партій. Лучив їх між собою лише спомин воєнних трудів. Вони почали самочинно об'єднуватися в гуртки або „фаші“*), що не-

*) „Фашіо“ — по італ. значить пучок, в'язанка прутів, котрими в давніх римських часах відзначалися деякі державні урядники. Разом з тим це може значити не лише „в'язанку прутів“, але й зв'язок людей, гурток.

залежно одні від других, повставали в різних кінцях краю. „Фаші“ ці не були ще об'єднані у загальний краєвий союз. Першу спробу в цьому напрямі зробив *Мусоліні*, тоді ще редактор часопису „*Popolo d'Italia*“ („Люд Італії“) в Міляні. У березні 1919. року він видав заклик до всіх учасників війни, щоби вони єдналися у т. зв. „комбатанські фаші“, або гуртки бувших всяків. І сам Мусоліні заложив у Міляні дня 23. березня тогож року перший такий гурток. Хоч уже передше багато різних „фахів“

Беніто Мусоліні

існувало по цілій державі, то вони покищо нічого спільного не мали з організацією, яку започаткував Мусоліні. Мілянська організація Мусолінія була *першою фашистівською громадою*, зорганізованою на основі засад, які прийняла пізніше ціла фашистівська партія. На чолі її стояв „вожд“, а члени тої громади були у відношенні до нього ніби дружинниками. Отже була це в зародку *напіввійськова організація*. На чолі її стояв Мусоліні. Громада була дуже нечисленна. Мусоліні дав їй дуже радикальну і соціалістичну, ба навіть революційну програму.

Мілянська громада спробувала потім об'єднати довкола себе всі інші, розкидані по цілому краю „фаші“ в союз — незалежно від їх партійних переконань, на засаді вождівства і на підставі прийнятого у себе способу організації. Союз дістав назву: „Порозуміння і акція“.

Програма, що її поклав Мусоліні в основу

цього союзу, була тепер *мішаниною синдикалістичних кличів з націоналістичними*. І так, вона вимагала, між іншим, покликання до вирішення всіх питань народного господарства осібною законодавчого тіла, (побіч парламента), незалежного від партій; звільнення всіх урядників у державі, в партіях та в професійних організаціях, і т. д. Очевидно, що з такою програмою союз довго проіснувати не міг. Він розлетівся ще тогож таки року, 1919, ледви по кількох місяцях свого існування. Мусоліні знову залишився з горсткою своїх мілянських однодумців. У виборах до парламента в листопаді 1919. року фашистівські кандидати зібрали всього щось понад 50 тисяч голосів. Фашисти Мусолінія перевели тоді до парламента всього двох послів, в тім числі самого Мусолінія.

Ще в 1920. році Мусоліні і його фашизм симпатизував з італійськими селянами, які самочинно займали фільварки дідичів. Прихильно теж поставився він до льомбардських робітників, які від 27. серпня до 27. вересня 1920. року тримали під своїм зарядом фабрики. Ще у вересні тогож року *Мусоліні висловлювався за соціалізацією фабрик*, — правда з умовою, що робітники виявлять здатність до технічного провадження підприємств і якщо виробництво буде збільшене. Цікаво, що прихилиючись до цих крайно революційних кроків робітництва, Мусоліні одночасно провадив зажерту боротьбу зі соціал-демократичною партією. Як видно зі всього, його симпатії схилялися тоді в бік синдикалізму і тим чином він сам видатно причинювався до зреволюціонування робітництва, до поглиблення господарської кризи та політичного хаосу.

Та сталося щось на перший погляд мало-правдоподібне. Як тільки показалося, що робітники

не вміють, попровадити забраних фабрик і самі занехують всякі дальші того роду спроби, — Мусоліні круто повернув з обраної ним стежки, по якій досі ступав. Побачивши, що робітництва й соціалізму не можна буде використати для своїх намірів та інтересів, він чим скорше пірвав з ними всякі звязки. Нагло і корінно змінив свої погляди; заявився за приватним капіталізмом, почав писати й виступати проти соціалізму й комунізму та проти захоплювання фабрик робітниками... Не змінив він одного тільки пункту зі своєї „програми“ — *насильного фізичного нищення своїх противників*. Як був, так і залишився прихильником і звеличником грубої сили, насильства в політиці. Тільки тепер Мусоліні звернув свій терор в інший бік — *ніби-то проти комунізму*; дарма, що сам же він признав у своїм часописі (Popolo d'Italia з 3. червня 1921. р.), що большевицька небезпека для Італії — це даремне побоювання та що большевизм належить вже до минувшини. Мимо того він, а радше найближчі до нього приятелі продовжували організувати своїх прихильників у *боїски*, які під покришкою боротьби з неіснуючим комунізмом вчиняли розбої і напасти на поміркованих соціалістів-робітників, їх організації, слухні страйки, і на всякі навіть невинні громадні виступи робітництва, як збори, походи, тощо. Їх знаряддям у тій боротьбі були буки, рушниці, рицинус і т. п.

Цим вони звернули на себе увагу дідаців та власників фабрик, які з початку потихо, а потім вже й отверто зачали підтримувати Мусолінія та його сподвижників грішми і всякими можливими способами. Вони радо витали несподіваного союзника в „приверненні ладу і спокою“. В дійсності ж Мусоліні щойно роздмухував правдиву громадян-

ську війну та лише збільшував безладдя. Міста і села північної Італії стали видовищем бійок, барикад, а то і справжніх боїв. А серед того хаосу дозрівала в голові Мусолінія думка про евентуальне захоплення влади в державі. Це тим більше здавалося можливим до здійснення, що, доставши щедрю піддержку від капіталістів, можна було число прихильників фашизму швидко збільшити.

Тимчасом він дістав новий прилив сил від *націоналістів*, які теж уважали тодішню хвилю за найбільш догідну для остаточної розправи з демократичним урядом і взагалі з неавтономною їм демократією. Не перестаючи ні на хвилю в нападах на уряд по газетах, вони тимчасом збирали й організували свої сили. Черпали їх теж головню серед комбатантів, яких організували на військовий лад.

Італійський король Віктор Емануель.

Зпочатку націоналісти спробували використати невивислий ще патріотичний запал бувших вояків для того, щоби силою, проти волі уряду і в супереч мирним договорам, здобути *Фюме* (Реку) — місто на Адрієському побережжі. До тої експедиції, переведеної й зорганізованої іншими людьми, в остатній хвилі прилучився відомий націоналіст *Габрієле Д'Анунціо*, якого незаслужено зроблено потім героєм тої справи. Було це на початку 1921. р.

Однак леґіони Д'Анунція не тримали довго

Фюме під своєю „владою“. Їх виперло звідтам своє ж таки, італійське військо — на приказ з Риму. Вражене цим їхнє патріотичне обурення не знало кінця й краю. Тому вони рішили приєднатися до фашистівського руху і помагати його акції, яка починала вже прибирати виразні прикмети переворотової акції. Націоналістичні легіони дуже скріпили фашистівський рух. Накинули йому військову організацію та вляли в нього багато націоналістичного духа.

Завдяки фашизмові реакція піднесла голову. Від тої хвилі, як вона зробила його знаряддям задля осягнення своїх назадняцьких цілей, фашистівський рух — той, що вийшов з уст і з під пера Мусолінія — змінився не до пізнання. Досі слабо зорганізований і необеднаний, ставши до послуг реакції, він дослівно *знайшов себе*; зі соціалістично-революційного — став націоналістично-реакційним.

„Змінився“ — оскільки ту змінчивість не уважати питоменністю його буйної вдачі — і сам Мусоліні.

А радше правдою було, що він, який щойно виростав тоді на „вожда“ більшого руху — в дійсності тим рухом не керував, не провадив його. Зовсім навпаки, він ледве поспішав за тим рухом, зручно розгойдуваним і підсичуваним невидимою реакційною мафією — як то завше бувало в Італії. Щоби не розминутися з ним, Муссоліні пристосовувався до нього. Ось чому його ніколи не вязали і ніякої вартости не представляли для нього ті програми, що він їх визначав для свого руху, тобто обіцянки, які він давав народові, міняючи їх, як... хусточки до носа.

Підчас виборів у травні 1921 року, у висліді яких фашизм привів до парляменту 35 послів —

фашистівська виборча програма, складена Мусолінім, виглядала дуже скромно і не надто вибігала поза межі, приємливі для його тодішніх покровителів. Домагалася передачі державних підприємств приватникам, висловлювалася ще за *свобідними* корпораціями*), які мали керувати господарством країни; для позискання робітників залишилися у цій програмі ще вимоги 8-годинного дня праці, забезпечення на старість та інвалідів, соціалізація деяких підприємств, тощо.

Згадані вибори прийшли в наслідку розв'язання самим урядом нездатного до праці парламенту. Уряд, на чолі якого стояв тоді вже І. Джіолітті, думав цим стародавнім способом прояснити положення в законодавчій палаті та знайти вихід з нього в дорозі виборчого компромісу на парламентарному ґрунті. Та... було вже пізно. Уряд гаразд не визнавався в ситуації краю, де за його плечима кипіла правдива громадянська війна між фашистами й робітниками, зорганізованими в оборонні союзи.

Вибори не змінили основно складу парламенту, — так, щоби він став працездатним. Навпаки, фашисти, увійшовши під проводом Мусолінія до парламенту у збільшеному числі, острою й неперемінливою демагогією ще більш унеможлилювали його працю. Джіолітті уступив (5.VII. 1921.). Його наступник — Бономі — показався дуже нерішучим. Не спромігся покласти край анархії. Дня 2-го лютого 1922 р. він теж уступив. Владу перебрав довірник *католицької партії* — Факта, посередній спричинник пізніших успіхів фашизму. Його уряд вже зовсім не опановував ситуації, не правив країною. Це була лиш тінь влади.

*) Об'єднання робітників і промисловців; пізніше, як фашизм закріпився при владі — вони стали примусовими.

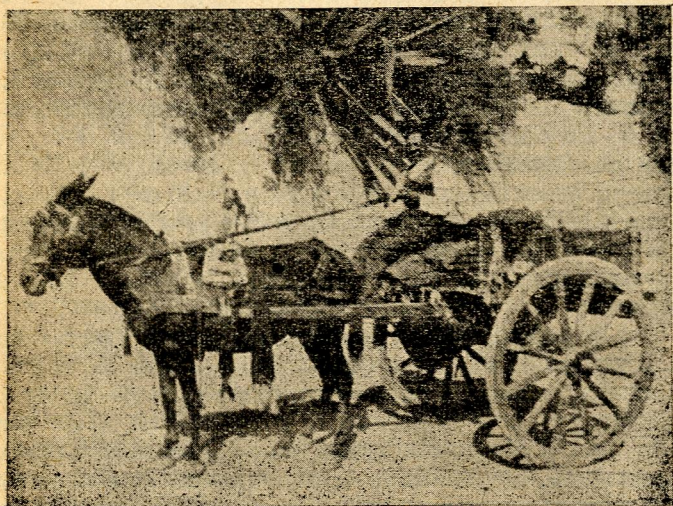
V. Фашизм політичною партією. Мусоліні.

Вибори 1921 року мали лише той наслідок, що дали добру нагоду всім фашистам тісніше об'єднатися, тепер уже в одну спільну, добре здисципліновану групу — свого рода *другу армію в державі*. Цілковита слабкість Фактової влади, яка заохочувала фашистів до єдності та до швидкого і рішучого ділання, привела ще й до того, що вони дуже скоро стали фактичними панами цілої північної та середньої Італії: без великих уже трудів могли зайняти порожні місця в державі. — І ось тоді-то, при всіх сприяючих зовнішніх умовах, прийшло до заложення одноставної *фашистівської партії*.

Повстала врешті — партія, цеб то організація, в якій до праці здавна привик був Мусоліні. З цим моментом він почув певний ґрунт під ногами, знайшовся нарешті на своєму коні. Партія з її організацією — це було його ділом. І вона дала Мусолініві аж тепер можливість вирости на диктатора. При допомозі партії легко було панувати, бо ж партія — це, з природи річи шлях до влади і певна її опора.

Мусоліні не був, як видно з усього, людиною надто сильної волі, як то звичайно представляють його і в нас — сліпі звеличники. Він радше є людиною буйнсої, поривчастої і амбітної вдачі. Кидався завше туди, де сподівався легко здобути сильну і певну позицію, що подавала надію на владу. Зате ніколи не міг показати сильної волі у випадках, коли треба було перетривати, або йти раз обраним шляхом. Зовсім навпаки, Мусоліні має всі

прикмети людини слабої волі, яка вміє бути актором у політиці і показувати свою ніби волю і силу лише тоді, як дістане до рук владу, та... поки безпечно сидить на міцному стільці, маючи згори запевнену свободу своїх рухів. Така людина є *сильна тільки тоді, як має діло зі слабими* (слабими були тоді буржуазія в початках італійської революції по вій-

Італійський селянин на звичайнім в Італії возі запряженим в осла.

ні, робітництво і демократія в другій її половині, потім Абіссинія). Така людина *мусить натиснути* слабого противника, *щоби видаватися сильною* (крім тих самих прикладів, *сильна* опозиція Мусолінія в парламенті проти *слабої* влади). В противному випадку, коли така людина не чується забезпеченою із заду, то вона

раптовно повертає голоблі, покидає старі й тікає на нові позиції. Коли війна передала владу в руки інтервенціоністів - націоналістів — Мусоліні став скоро їх прихильником, дарма що ще недавно був проти війни і підготовляв повстання в армії, а пізніше від крайнього синдикалізму перескочив до націоналізму.

Цікаве є довоєнне життя Мусолінія. Беніто Муссоліні був сином коваля з Дорії. Родився 29. червня 1883 року. Мати його була учителькою. У вісімнадцятому році життя він теж став *учителем*, а попри те займався революційною пропагандою. За це позбавлено його посади, по чім він емігрував до *Швейцарії*. В Лозанні, а потім у Женеві Беніто Муссоліні слухав викладів на вищих школах, заробляючи на життя муляркою. Батько Мусолінія, сам анархізуючий комуніст, назвав свого сина іменем мексиканського революціонера — Беніта Хуароза.

За революційну пропаганду Мусолінія видалено зі Швейцарії і він вернувся до Італії. Та не на довго, бо скоро знову мусів утікати; цим разом до *Австрії*. Оселився він в Триденті між земляками. Тут він зійшовся з Чезаром Батісті, провідником місцевих соціалістів, а разом з тим гарячим італійським патріотом, що мріяв про злуку всіх Італійців у одній великій державі. Тут уперше Мусоліні зустрівся з італійською націоналістичною думкою. Чезаре мав великий вплив на Беніта. В Триденті Мусоліні був співредактором соціалістичного часопису „*Popolo*“ („Люд"). За надто гострі проти-австрійські статті австрійська поліція відставила його назад до Італії. На цей раз він замешкав у Міляні, де став провідником соціалістичного часопису „*Avanti*“ („Вперед“) та займався „організацією

робітничих когорт для нападу на буржуазію". Але це був уже не той Мусоліні, що давніше. Тепер він уже намагався погодити соціалізм з націоналізмом — в той спосіб, що почав уважати соціалізм засобом національного переродження Італійців. В початках світової війни Мусоліні належав до пацифістів, писав у часописах проти буржуазної війни і стояв за неутралістами. Але невдовзі він без обиняків повернув зовсім на виворіт, коли побачив, що більшість інтелігенції схиляється до війни. Він прихилився до поглядів інтервенціоністів. На соціалістичному конгресі в Болонії, що відбувся у жовтні 1914 р., Мусоліні промовляв уже за участю Італії у війні. Це викликало бурю протестів і конфлікт Мусоліні з партією. Його позбавлено редакторства і виключено з організації. У відповідь на це він заложив новий часопис „*Popolo d' Italia*“ (Італійський люд“ і виповів своїм вчорашнім товаришам безпощадну боротьбу. По році його мобілізовано і він до лютого 1917 року служив капралем на фронті; поки його тяжко раненого не відправлено в запілля. По видужанні Мусоліні знову вернувся до редакції свого часопису і проводив ним уже аж до кінця війни.

Фашистівську партію, на чолі якої сам станув, організував Мусоліні, за підтримкою дідачів і буржуазії, в листопаді 1921 року на конгресі фашистів у Римі. Як розмоглася в тім часі фашистівська організація, видно з того, що вона числила вже тоді понад 2 тисячі гуртків. До них вписалося понад 300 тисяч членів, серед яких переважали молодики (багато студентів) пониже 30 років. Як відомо, перейшло до них багато *несвідомих і знеохочених* домашньою війною робітників. Зі страху, щоби через прилучення робітників майбутня партія не роз-

двоїлася, Мусоліні ще раз (3.X. 1921) пішов на угоду з генеральною конфедерацією праці (робітничою *синдикалістичною* централею). Багато гуртків фашистівської партії негодувало за те на Мусоліні, але він тим врятував єдність свого руху, що його він саме тоді заходився організувати в партію.

Провідні місця в партії заняли перші пробоевики фашизму, найближчі прихильники Мусоліні. *Програму* фашизму знову основно *змінено*, а при тім уложено дуже *загальниково*. З неї міг собі вичитувати кожний усе, що хотів. Оті всі часті зміни фашистівської програми вказували на те, що для фашизму і його вождя вони були лише *засобом для осягнення влади* і ні для чого іншого. А про нього самого свідчили, що він довго не знав, на яку ступити — піти на право, чи на ліво — для того, щоб для *себе* здобути владу, а не для якоїсь *ідеї*.

Програму фашистівської партії згодом знов якнайстаранніше вичищено від усіх більш менш радикальних вимог. Зазвучали в ній вже нові нотки, яких досі не було чути: обмеження прав парламенту, творення корпорацій, відновлення поваги держави, як органу для здійснення „вищих інтересів нації“, узнання приватної власности, заходи для усунення боротьби клас і для запевнення ладу в державі, матеріяльне забезпечення бувших комбатантів, урядовців тощо. Цим пунктом хотів Мусоліні зеднати багато бувших вояків, хоч знав, що держава не має грошей на заосмотрення такої маси людей. Ця програма, а особливо її остання точка, зискала фашизмові багато сторонників — навіть серед тих, що недовіряли фашизмові і залишалися досі безпартійними, збоку придивляючись до про-

вадженої ним боротьби. По уконституованні фашистівської партії почався швидкий її зріст — особливо в першій половині 1922 року. До неї зачали напливати люди з різних сторін, а переважно зі середніх клас — купці, промисловці, багатші селяни та урядники. Скоро вона стала найчисленнішою і найсильнішою партією в краю, сильно здисциплінованою, бо підпорядкованою вождові, тобто Мусолінієві.

Чуючи за собою силу своєї політичної партії, Мусоліні тепер приготується до найвищої своєї мрії: до перебрання влади. Він насамперед торує собі до неї стежку. Щоби позискати для себе ласку *короля*, він відрікається від республіканства, за яким досі обстоював і заявляє себе гарячим сторонником монархізму. Цю чергову переміну своїх поглядів він намагається зовсім фальшиво уґрунтувати — тим, що демократія, мовляв, це витвір дев'ятнадцятого століття якому вона була потрібна. Двацятomu століттю вона не відповідає. Нове століття мусить мати новий устрій, а його форму винайшов ніби-то він, Мусоліні. І бажає сам здійснити його в Італії.

В літку 1922 Мусоліні вперше зажадав від влади Факти розв'язання парламенту і покликання до влади п'ятох фашистівських міністрів. Рада міністрів відкинула це жадання. У відповідь на те Мусоліні скликав на жовтень 1922 до Неаполю зїзд своєї партії. На ньому Мусоліні виголосив грізну промову, у якій ясно заявив: „Бажаємо рядити Італією“. Зїзд заприсяг вірність вождові, а владі поставив ультимат: або влада уступить, або фашисти вирушать на Рим. Після цього влада запропонувала фашистам участь у міністерствах. Мусоліні відкинув цю пропозицію і дав 28.X. 1922

наказ до маршу на Рим, а сам виїхав до Міляну. Кабінет Факти зачав тоді довгі, нічно-денні наради над тим, що робити. Постановлено врешті проголосити стан облоги й вислати проти фашистів військо. Факта кілька разів ходив на авдієнцію до короля з проханням підписати декрет про стан облоги. Але король за кожним разом відмовляв дати підпис. Було видно, що монарх і сам погодився вже з фашизмом та рішений був покликати фашистів до влади, бо відмовляв своєї згоди на кожний і найменший опір проти них. Є підстави думати, що Факта, бажаючи прислужитися фашизмові, щоби остатися й при ньому у владі, відраджував короля від підписання згаданого декрету, — нічого не кажучи всій решті міністрів, котрі хотіли боронити державний лад перед бунтом фашистів.

Уряд врешті решт уступив, а король покликав Мусолінія — з дороги до Міляна, — щоби він утворив владу. 30 жовтня Мусоліні явився у короля і тогож дня сформував уряд. Фашисти між тим з різних сторін тягли до Риму і їх „марш“ виглядав більш на парад у і на інсценізований радше, ніж на справжній похід; потреби в ньому властиво й не було, бо ж Мусоліні вже був покликаний королем до влади.

Фашизм і без того, заходами короля дійшов до влади у цілій державі.

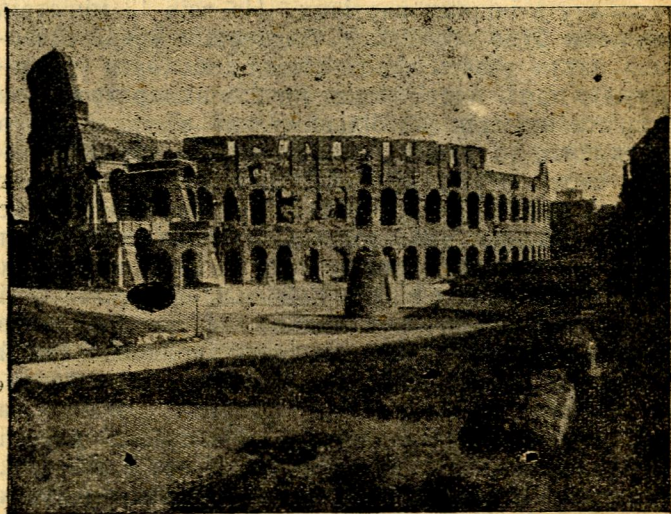
VI. Фашизм при владі. — Фашистська держава.

Панування фашизму в Італії, від часу перебрання ним влади, можна поділити на дві доби. *Перша* — це доба його власних перемін у лоні

самої партії і закріплення її влади в державі, а друга — це доба будівництва т. зв. фашистської держави. Перша тривала від перевороту до 1925 року, а друга почалася від листопада того року і продовжується аж до тепер.

Влада Мусолінія зпочатку була *коаліційна*, тобто до її складу входили не самі фашисти, але на спілку з іншими партіями. На всіх 13 міністрів фашистів було всего 4. У тім першій уряді Мусолінія взяли участь навіть соціал-демократи (три міністри); інші партії мали по 2 міністерства. Хоч фашисти не мали ще більшості ні в уряді, ні в парламенті, то однак, спираючись на збройні відділи своєї партії, Мусоліні примусив парламент уділити йому в грудні 1923 р. надзвичайні, дуже широкі, майже диктаторські повноваження. Після цього він призначив до всіх урядів своїх партійних членів, а поліцію обсадив найбільш відданими собі фашистами. Рівночасно видано закон, що давав урядові змогу звільнити кожного урядовця, який відважився б висловлювати де-небудь інші погляди, ніж фашистські. — Потім фашисти взялися за реформу міністерств: лучили й касували окремі відділи, а то й цілі міністерства, а все в тій цілі, щоби, якомога, більше справ скупити в руках своїх людей. При цьому вождь партії, Мусоліні, відразу зайняв виїмкове становище і в уряді: перестав бути відповідальним перед парламентом, чого він тільки й чекав. — Скоро прийшла черга й на *парламент*. Зпочатку Мусоліні примусив парламент прийняти нову виборчу реформу; полягала вона в тому, що партія, яка одержала б в якійсь окрузі більшість голосів, діставала $\frac{2}{3}$ мандатів тої округи. Після цього Мусоліні розв'язав парламент (25.I. 1924 р.) і розписав нові вибори, вже

після нової ординації, на квітень того ж року. Фашисти одержали тоді — під *терором* своїх боївок — 60% голосів і провели до парламенту $\frac{2}{3}$ послів. В той спосіб, забезпечивши собі більшість у парламенті, вони закріпилися при владі, хоч наразі ще *невповні* диктаторській.

Рим. Руїни величезного цирку, збудованого за старої римської держави 19 століть взад (скінчений у 80. році по Христі). У цім цирку могло поміститися нараз 107.000 людей.

Рівночасно з закріпленням себе при владі фашистівська партія перейшла деякі внутрішні *переміни*. Як знаємо наплило до неї в свій час багато *молодиків*, а в тім досить всякого гатунку шумовиння, скорого до бешкетів і авантур, та споро несвідомої, нічим незамітної маси. Між тим часи

авантур поволі минали і треба було переходити до упорядкованого життя; *бешкетувати* проти *своєї* влади годі було та й ризиковно. Ціла озброєна партія вже мала час, щоби привикнути до військової дисципліни і до беззастережної *підлеглості* своїм начальникам. Треба було тепер виділити з неї саму сметанку, або *еліту*, тобто вибранців, які надавалися до керування державою на різних становищах від найвищих до найнижчих. А далі треба було так поступувати їх, щоби нижчі були залежні від вищих. Таке степенування, за взором держави, перенесене було і в партійну організацію. Зорганізована на той спосіб еліта взялася за кермування державою.

З молодших членів позісталої партійної маси створено вповні на військовий лад т. зв. *фашистівську міліцію*, підпорядковану окремій найвищій команді. Цю партійну поліцію удержувано за державні гроші. Поодинокі її відділи розкидано відтак по цілому краю, де вони мали пильнувати ладу, — іншими словами — стати опорою фашистівської влади. Решту ж, головно старших членів партії „демобілізовано“, цебто відпущено домів з тим, що вони залишаються членами партії і в разі потреби мають ставитися на приказ влади до своїх місцевих фашистівських команд. Вони дістали відтак працю, — хто в урядах, хто в державних та міських підприємствах (напр. при залізниці, трамваях і т. д.), а хто й в приватних. Тут вони також заняли становища довірених людей своєї партії. В той спосіб фашизм опанував майже ціле життя Італії, викидаючи з праці інших Італійців.

Оставалися ще стародавні *політичні партії*, єдина завада фашистів на шляху до *повної* диктатури, — нічим не звязаної й ніким не контролю-

ваної. Фашисти не радо зносили опозицію, що ступала їм по п'ятах і пильно вглядала в їх пальці. І тому боротьбу з опозицією фашисти переносили з парламенту на вулицю: нападали на партійні клуби, на редакції часописів, ба навіть на мешкання окремих осіб. Найбільше того роду „подвигів“ вписали в історію фашизму т. зв. „сквадристи“. Так називалися „перші бригади“ фашистів, початкові їх відділи, що повстали ще в часі народин фашизму. Вони мали вже за собою традицію тої сумної „слави“.

Сквадристи були спричинниками голосної події, яка викликала кризу в фашизмі, а в цілому світі зустрілася з осудом. Тою подією було убийство в червні 1924 соціалістичного посла Джіакома Матеоттія за те, що він відважно виступав в парламенті з гострою критикою політики фашизму і написав книжку, в якій викрив і описав жорстокости й дикунства сквадристів. Убийство Матеоттія викликало бурю опозиції в парламенті, а в жовтні того ж року всі опозиційні послы покинули парламент, заявивши при тім, що не вернуться до нього за влади фашизму. Їх міністри виступили з кабінету Мусолінія ще в 1923 році. Таким чином від кінця 1924 року фашисти самі вже правили Італією, як диктатура.

Все це викликало кризу у фашизмі і справило, що ряди фашистівської партії та її симпатиків на якийсь час поріділи. Дисципліна захиталася. 1925 рік став критичним для фашизму. Занепокоєний тим Мусоліні примусив в 1926. році провідника сквадристів *Фаріначія* уступити зі становища генерального секретара партії. А пізніше, у 1927. р. Мусоліні осудив „сквадризм“, як рух невідповідний і невчасний, проголосив його незаконним та наказав

поборювати. Лад у партії і дисципліну потім знову привернено.

*

*

*

Друга доба фашизму в Італії почалася з кінцем 1925. р. Фашистівська партія тримала вже тоді всю владу в державі в своїх руках і взялася за перебудову державного ладу. В листопаді й грудні 1925. року вийшли перші основні (конституційні) закони, які той лад ґрунтовно змінювали. Реформаторська діяльність продовжувалася і в наступних роках. Триває вона й до нині: що раз приходять *нові зміни* й поправки у режимі, що його вибудував фашизм, не зважаючи на те, що сталість і певність державного устрою була його кличем і конником, на яким він виїздив проти здогадної змінності і пливкості демократії.

Насамперед фашизм взявся за знищення найважливішої і найпевнішої підвалини демократії — *громадського й міського самоврядування*. Законом з листопада 1925 року його скасовано в усіх громадах, що числили більше, як 5 тисяч мешканців. Всі ці міста підпорядковано владі не виборного, а призначуваного державною адміністрацією бурмістра. Столицю держави, Рим, підпорядковано губернаторові, іменованому урядом. На підставі тогож закону скасовано й другу підвалину демократії — а саме: *свободу політичних та ін. зборів, товариств і взагалі всякого роду об'єднань*. Місяць пізніше, тобто 25 грудня тогож року, фашистівський сойм ухвалив закон, яким він сам обмежував своє право видавати закони. Від цього часу уряд одержав право, potwierdжене ще раз в січні 1926. р., видавати за підписом короля, декрети, то зн. розпорядки, що мають силу закона. Мусоліні, як „начальний вожд“, обов'язаний був лише предклати

видані його урядом декрети в означеному терміні соймові до затвердження. Цим порушено чергову засаду народовластя: роздільність законодавчої і виконавчої влади; в демократії вони не можуть бути злучені в одних руках.

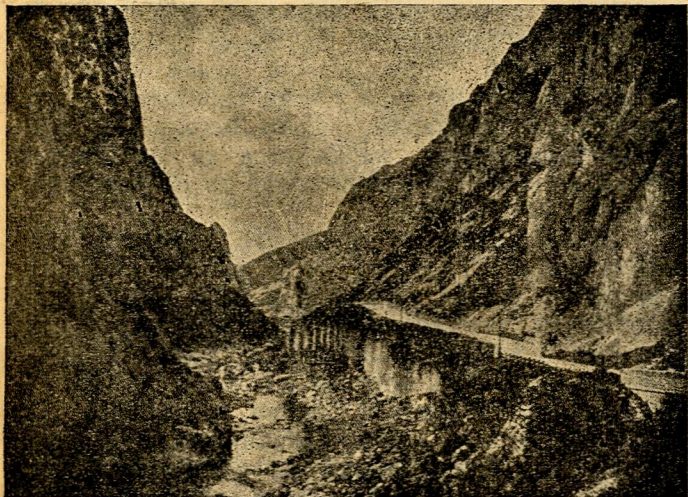
Другий закон тої самої дати зробив Мусолінія вже урядово *диктатором Італії*. Він як голова уряду, перестав нести відповідальність перед парламентом, а мав відповідати за свої вчинки перед королем. А через те, що він був диктатором опираючись на свою партійну міліцію з одного боку, і на закони, що давали йому і його урядові повноту влади — з другого, то його відповідальність перед королем зводилася фактично до зера.*)

Голові уряду — Мусолінієві — підпорядковано тодіж військові сили країни: сухопутні, морські й повітряні. З часом він скупчив у своїх руках кілька найважливіших міністерств: крім міністерства війни — закордонні справи, внутрішні та інші. Мусоліні одержав теж право касувати міністерства і встановлювати нові. Його особу оточено спеціальною опікою: для його особистої охорони призначено окрему сторожу, без якої він ніде не показується (між іншим він зі страху за себе з правила не хоче покидати границь Італії), а за замах на нього встановлено найгостріші кари. Відтак послідував ще цілий рад захисних заходів.

Законом з дня 31 грудня 1925 року *знесено свободу друку*. Часописи піддано суворій цензурі; незабаром всі прочі часописи — поза фашистськими — припинили своє існування, частинно са-

*) Був один час (1927. рік) коли Мусоліні розійшовся з королем і думав навіть зісадити його з престолу — як доносила преса італ. емігрантів — але це йому не вдалося, бо за королем стояла армія.

мі, а частинно з наказу влади. Декретом влади з 28. II. 1928. року примушено журналістів і газетарів об'єднатися в один фашистівський синдикат; хто не був членом синдикату, тому не вільно було ані видавати часописів, ані співпрацювати в газетах і журналах. Стати ж членом журналістичного

Старинний римський шлях, викутий поміж гори ще до Христа.

синдикату міг лише той, хто одержував від поліції посвідку благонадійности (л'ояльности)... Небавком прийшла черга й на *професорів численних італійських університетів*, серед яких багато осіб мужньо виступали проти фашистівського терору. Тож окремий декрет уряду обмежив свободу плекання науки в Італії. Він обов'язував, між іншим, профе-

сорів зложити присягу на вірність фашистівському режимові; професорів, що відмовилися виконати оте приречення, усунено від науки.

Для *політичних в'язнів* закон про оборону держави завів воєнні суди, а поліція дістала право конфінувати (обмежувати особисту свободу) громадян на підставі одного лише підозріння, що вони видавалися політичними ворогами фашизму. Для багатьох свободолюбних і шануючих свою людську гідність людей фашистівський режим ставав все більш і більш невиносний. І вони, вибираючи між пониженням і вигнанням, воліли останнє. А покидаючи батьківщину, наражалися на позбавлення громадянських і політичних прав та на конфіскату свого майна державою.

Щоби вдержати диктатуру, заведено різні міліції, шпівнів і всякого роду агівнів. Звільнено теж масово старих урядників й на їх місце покликано нових необізнаних зі справами людей, зате відданих режимові. Є в Італії 6 родів міліції — дорожна, залізнична, портова і т. п., а позатим — тайна поліція з жінок і мушин, т. зв. Овра. Все життя є стиснене оцим поліційним ладом, який арештує і засуджує людей вільної думки й демократичних переконань так само, як і комуністів. Шпівнажу заведено всюди: в шинках, в родині, в армії — цілком, як у большевиків.

Приглядаючись до всіх цих змін, які фашизм запроваджував в Італії від початку другої доби свого правління, мимохіть спостерігаємо, як він, де далі, все більш уподібнювався до свого московського побратима — *большеви́зму*, наслідуючи всі його способи. Всі диктатури, як би вони помальовані не були, — на чорно, чи на червоно, або ще якнебудь інакше — лучить разом одне, що

всім їм є спільне, — а саме: способи насильницького панування над народом. Це ж бо впливає з того, що диктатури підлягають спільним, одвічним законам: від сивої давними й до наших днів всі вони однаково поступили й робили та.... однаковий був їх кінець... „Хто взяв меч, той від меча й загине“.

Перечисленими вище законами й декретами не вичерпувалися заходи фашизму коло вибудування диктатури. В 1927—1930 роках послідували закони, які основно змінили устрій Італії, глибоко сягнувши при тім до його підстав. Закони ці вдаляри не тільки в політичні установи держави, але діткнули вже суспільний лад країни.

Скоро по приході до влади фашизм відчув, що для його диктатури втікає ґрунт під ногами, бо вона *чим далі, то більше відривається від живого звязку з народом*. Деякі його діячі вже тоді переконалися, що фашизм може тільки при тій умові вдержатися при владі, якщо йому пощастить опертися на широкі маси робітництва і селянства. Але вони далекі були від того, щоби шукати в них *добровільної згоди й опори*. Ця течія задумала силою притягнути селян і робітників під свою владу і *примусити їх служити цілям своєї партії*, яку вони утотожнювали з державою і нацією. Провідником тої групи, що поділяла думку про konieczність притягнення робітників і селян до співпраці з фашизмом, був Е. Россоні, колишній бувший синдикаліст. Він доводив, що фашизм скорше чи пізніше мусить (очевидно задля власного збереження) розв'язати суспільне питання в згоді зі своєю програмою. На його думку фашизм мав опертися на *синдикати*, цебто професійні організації селян і робітників, відповідно *переорганізовані*. Група

Россонія була у фашистівській партії дуже впливовою і, помимо того, що наразилася на поважний опір правих фашистів — перемогла.

Вже по перебранні влади фашизмом уряд наказав синдикатам працедавців, як також і робітникам кожного фаху злучитися в одну організацію і підчинив повсталі в той спосіб *одноцїлі* (інтегральні) синдикати своїй контролі. Цим влада якийсь час вдовольалася. І так справа зі синдикатами стояла аж до критичних днів фашистівської партії і влади в 1925. і 1926. році. І ось тоді — то, як, по убийстві Матеотія, почав усуватися їй ґрунт під ногами (робітники почали виступати з партії) — показалося, що Россоні мав рацію. Влада мусіла таки вневдовзі зайнятися синдикатами, щоби за їх посередництвом проникнути в життя широких людських мас та їх опанувати і унешкідливити. В тій цілі видано 21. квітня 1927. року перший закон про синдикати, т. зв. „*карту праці*“. Синдикати стали органами держави. Могли існувати тільки тоді, як їх узнає держава;*) а для цього мусіли: заступати найменше 10% робітників робітничого синдикату, або стільки ж працедавців у їх синдикаті, узнати цілі й засади фашистівської держави, а на чолі синдикатів мала стати певна з політичного боку особа. В одній скрузі чи місцевості мав існувати один синдикат.

Робітничі синдикати об'єднують робітників усіх фахів даної місцевості, а самі об'єднуються в окружні федерації, але вже по фахам (напр. федерація деревного промислу). *Федерація* — це дру-

*) Крім примусових існують в Італії ще т. зв. „свобідні“ не узнані синдикати, але вони зовсім безправні і не мають ніякого значіння. Підлягають острій контролі міністерства.

гий, вищий ступінь синдикальної організації. Найвищим її ступнем є загально-краєві *конфедерації* (об'єднання) синдикатів для даної галузи народного господарства.

Число конфедерації необмежене. Може мінятися. До 1934. р. існувало 13 конфедерацій: шість робітничих і 6 працедавчих -- відповідно до 6 основних галузів народного господарства Італії: хліборобства, промислу, торгівлі, банківництва, морської і воздушної комунікації, нарешті внутрі-краєва, позема комунікація. А тринадцятою є мішана конфедерація т. зв. свободних фахів (мистців, лікарів, адвокатів і т. п.), де немає поділу на працівників і працедавців.

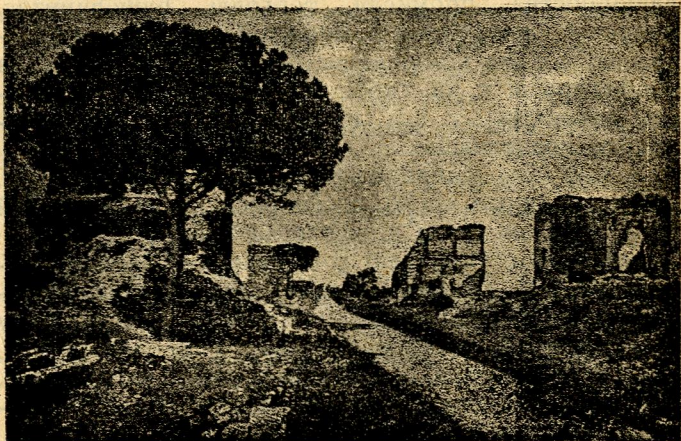
Реформа синдикалістичного устрою з 1934. року, зменшила число господарських конфедерцій до 8, а 9-тою стала конфедерація вільних фахів.

Нижчі ступні цілої тої організації підпорядковані вищим: рішення вищих ступнів обов'язують нижчі ступні. Кожний ступінь вибирає свою раду (конфедерації — генеральну раду) та президента, які підлягають владі, що може вибір уневажнити. Заборонено синдакатам та їх вищим ступням належати до будь яких міжнародних союзів.

Такі самі синдикати та їх об'єднання мають і працедавці, але окремо від робітників. В той спосіб, за посередництва синдикатів фашисти і його уряд опанували ціле господарське життя краю, обняли в карби синдикального устрою.

Але цей устрій самі фашисти уважали за *переходовий* і невикінчений. В дальших реформах фашистівської партії і влади лежав намір звести робітників і працедавців разом в *одній* організації, щоби тим способом покласти край боротьбі між ними. Осягнення тої мети відповідає кличеві *солі-*

даризму, що його фашизм висунув проти соціалістичного гасла боротьби клас. Ця „солідарність“, яку мають мати робітники з фабрикантами, виходила очевидно на користь сильнішій стороні — цебто фабрикантам і взагалі капіталістам. Згадану мету досягнув фашизм шляхом заведення т. зв. *корпоративного устрою*. Цей устрій полягає в тому, що

Рим. Старий шлях, що йде з Риму до моря. Збудований він ще на довго до Христа. Біля шляху видно руїни старинних римських гробівців.

над синдикатами і їх об'єднаннями поставлено від 1934-го року *корпорації*. В корпораціях злучено працедавців і робітників даної господарської галузи в одноцілу організацію на основі рівного заступництва: по два представники від робітників і працедавців кожного фаху (синдикату), що його приділено до даної корпорації. Крім того до кожної

корпорації входить представник уряду, як президент корпорації і три делегати від фашистівської партії. Президентів корпорацій іменував міністер корпорацій. Число корпорацій необмежене. Наразі є їх в Італії 22. Корпорації це найвищі рішаючі органи в даній господарській галузі. Їм підчинено синдикати. Всі корпорації об'єднані в корпоративний (господарський) раді, на чолі якої стоїть начальник влади — сам Мусоліні.

Головним завданням корпоративного устрою є: довести до такої організації господарства країни, щоби підпорядкувати його „вищим“ інтересам народу, що їх заступає і речником яких є держава. Завдання їх є: бути помічними органами державної адміністрації, посередничити в спорах між працедавцями й робітниками і лагодити їх, виявляти свої почини для розвитку даної господарської галузи, дбати за фаховий вишкіл, тощо. Корпорації є органами держави. Обов'язані співпрацювати з міністерством корпорацій, яке повстало по скасованню міністерства народної господарки у вересні 1929 року.

В 1932 р. на чолі міністерства корпорацій став Мусоліні і покликав на державного секретаря того міністерства Е. Россонія, який підготував і перевів корпоративну організацію в життя.

* *

„Вища національна мета“, що їй покликаний був служити корпоративний устрій це, як згодом показалося — ніщо інше, як *імперіялістичні забавганки і мрії фашистівської партії*, досягнені частинно в 1935 і 1936 по перемозі над Абіссинією, яку обернено в колонію. Як відомо, скоро по тім Мусоліні упоений перемогою проголосив Італію імперією.

Кажемо, що фашистівська Італія, поширивши стан свого колоніального посідання, лиш частинно здійснила те, до чого змагали всі її внутрішні реформи, наставлені на війну. Бо другу частину її

імперіялістичних снів — стати панею або здобути перевагу на Середземному морі — їй досягнути не вдалося і не вдається. Це завдання іде понад її сили, хоч і як вона старається зашахувати і зменшити панування на тому морі двох світових потуг, дійсних його володарів — Англії і Франції. Нічого не помагають і інтриги Італії в Іспанії, де вона підпирає повстанців ген. Франка з метою ослабити Іспанію, щоби відтак — за поміч — усадовитися в західній частині Середземного Моря, на Балеарських еспанських островах. До нічого не веде неприродна й нещира „співпраця“ з Німеччиною з тоюж метою в еспанській та в інших справах. В справі поділу впливів і сил на Середземному Морі Італія приневолена стати на шлях порозуміння зі згаданими двома середземноморськими потугами — Англією і Францією. З Англією Італія вже вела в цій справі переговори. А це знак, що вона відходить поволи від утяжливої і сумнівної співпраці з Німеччиною, до якої схилилася була хвилево тоді, як західні демократичні держави не хотіли признати підбою Абісинії та визнати італійської імперії. (Про італійську політику по війні читай в кн. ч. 74 ст. 19, і ч. 75 ст. 4—6 „Самоосвіти“ за 1936 рік).

За час фашистівської влади сталася в Італії ще одна подія світового значіння, а саме: *відновлення папської держави*. Як відомо, ця держава існувала цілі століття, поки не знищило її у 1870 році, італійське військо, яке здобуло тоді Рим. „Вічне місто“ проголошено відтак столицею італійського королівства, чим довершено об'єднання Італії в одну державу. Папи ніколи не признали страти своєї світської влади й держави. Вони замкнулися — на знак протесту — у своїй палаті, *Ватикані*,

й ніколи її не покидали; звідціль пішло, що папа є добровільним „ватиканським в'язнем“ італійського короля. Ворожі відносини між папами й італійською світською владою тривали цілий час, аж до 1929 р., помимо кількох спроб з обох сторін знайти якийсь спосіб співжиття між ними.

Ситуація змінилася доперва з приходом до влади фашизму. У 1926 році, коли його влада почувалася непевною, Мусоліні пішов на порозуміння з Ватиканом. Дотеперішній *безвірник і ворог церкви*, який у своїх творах умів її лише зневажати і який ще недавно, по захопленні влади, переслідував духовників і діячів католицької партії, нагло почав шукати в католицтві опори для своєї захитаної влади.

Переговори почалися в жовтні 1926 р. і провадилися у великій таємниці. Тривали два і пів року. Скінчилися підписанням умови 11 лютого 1929 року. Мусоліні пішов так далеко на руку папі і поробив йому такі уступки, які на думку деяких Італійців, розминаються з гідністю держави, бо є для неї упокорюючі. Так понизити італійську державу не думав навіть Вільгельм II з австрійським цісарем, коли вони були ще певні своєї перемоги та теж шукали в цій справі порозуміння з папською столицею. Умови, які вони збиралися подиктувати Італії, були для неї кращі, ніж уступки Мусоліні на користь папи.

Ця умова відновляла папську державу на території Ватикану, де папа став сувереном, тобто необмеженим володарем (на просторі 0.44 кв. кілометра з 994 мешканцями в 1929 році). Обшар той став нейтральним і нетикальним. До нього мають доступ єпископи цілого світу — навіть тоді, як би Італія провадила війну з якою будь державою.

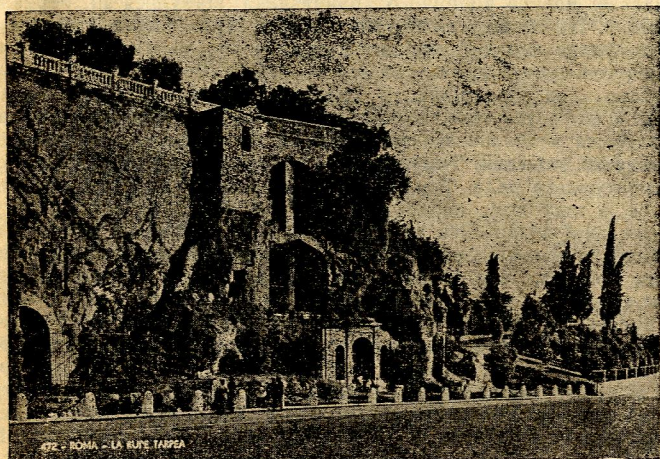
Ця точка обмежувала зверхність італійської держави над частиною її території. Італія визнала крім того католицизм за свою єдину державну релігію, а особу папи — за святу і недоторкальну на рівні з королем. Шлюби віддано виключно в руки католицької церкви; сам Мусоліні, що довгі літа жив зі своєю жінкою в цивільнім шлюбі, взяв тоді церковний шлюб на доказ свого „навернення“ та у мисне давав себе фотографувати — в поїзді наприклад — як він „горячо молиться“. В усіх школах і в організаціях фашистівської молоді заведено обовязкове навчання релігії, внесено хрести до шкіл, яких досі там не було і т. д. Право вибирати учителів для науки релігії дістали єпископи, а держава зобовязалася їх оплачувати. Платні духовенства підвищено, а крім того держава виплатила папі 1.750.000.000 лір, частинно готівкою (65 міл.), а решту 5-процентовими паперами. Нарешті фашистівська держава зобовязалася переслідувати ворогів католицизму, розв'язувати їх товариства, тощо.

Зі свого боку Ватикан обіцяв свою підтримку й приязнь для фашистівської влади та заявив, що т. зв. „римське питання“ з днем підписання тої умови є остаточно розв'язане. Тай тільки!... Настали між обома, досі ворожими сторонами приятельські відносини, які часом, що правда, захмарювалися, але поневдовзі знову прояснювалися й налагоджувалися.

Розбудовуючи диктатуру, фашисти поробили ще й інші кроки, забезпечуючі панування їхньої партії в державі. Вже через корпорації партія тісно примкнула до державного життя. Бо корпорації, як побачимо, одержали значний вплив у державі. Вони небаком попросту удержавнили свою партію (за-

коном з 1928 року). Від тоді партійні фашистівські органи здобули навіть перевагу над звичайними органами державної влади.

Права парламенту разом з тим сильно обмежено. Він майже стратив контроль над урядом, якого не має права повалити. Він тільки ухвалює

Рим. Тарпейська скала, з котрої за часів старої римської держави (перед народженням Христа) скидали державних злочинців, засуджених на смерть.

предкладані йому закони. Всенародні вибори до парламенту давно забуто і занедбано. Правда, по убитві Матеотія, яке захитало фашизмом, Мусоліні хотів, було, вже вернутися до старої виборчої системи (з 1924 року, гл. вище). Опрацьовано вже навіть відповідний проєкт закону, але його не внесено на ухвалу до парламенту. По якомусь часі, як опозиція покинула парламент, Мусоліні ви-

сунув зовсім новий проект виборів до парламенту, який і досі обов'язує.

Сойм мав складатись з 400 послів. Кандидатів виставляють конфедерації синдикатів — по 800 кожна. З них Велика Фашистівська Рада — найвищий орган партії — вибирає і усталоє 400 кандидатів, які мають бути вибрані. Ціла держава творить один виборчий округ з одною лістою (400 осіб), за якою нарід голосує картками: так, або: ні. Перші вибори на підставі нового виборчого правильника відбулися 24. березня 1929 р. На спільну лісту (400 кандидатів) на чолі з Мусолінім голосувало понад 7. мільонів і лише коло 136 тисяч відважилось голосувати проти. Тих, що не голосують (стримуються), уважають за підозрілих. В практиці така виборча комедія не має ніякого значіння. Вибори не є вільні від партійного терору. Ліста здобуває звичайно більшість голосів, і кандидатів іменують послами. Тим чином послів фактично визначає велика фашистівська рада. Тим самим партія, довільно утотожнюючи себе з народом, перебрала на себе фактично всю повноту державної влади. Ось чому й велика фашистівська рада найвищий, рішаючий орган партії, стала теж найважливішим державним органом. Має більше прав від парламенту: видає закони, дораджує у всіх найважливіших господарських, політичних і суспільних справах загальнонародного значіння, (напр. закордонна політика), забирає голос в устроєвих справах держави, предкладає королеві кандидатів на голову уряду, а голові уряду визначає кандидатів на міністрів, усталоє лісту кандидатів на послів до сойму і т. д. Секретарем її є секретар партії. Ніхто з її членів не може бути арештований. В склад її входять, крім чотирьох колишніх командантів з часу походу на Рим (1922 року), секретаря партії та його заступника, ще: предсідники сенату і сойму, міністри важніших міністерств, голова королівської академії наук, шеф фашистівської міліції, та інші високі достойники держави. Засідання великої фашистівської ради є тайні.

Сама *партія* є строго сцентралізована — зовсім на большевицький спосіб. На чолі її стоїть „вожд“ — Мусоліні — а рівночасно голова влади. Велика фаш. рада в справах партії є його прибічним, дорадчим органом. Виконавчим органом партії є директорія, зложена зі секретаря, його заступника та десяти членів. Головою директорії є генеральний

секретар партії, іменований королем на пропозицію голови уряду. Він найважлиша — по вожді — особа в партії.

Поодинокі місцеві гуртки об'єднані є в окружні (провінційні) союзи на чолі зі своїм секретарем, іменованим вождем по пораді з директорією цілої партії. Окружні секретарі самі призначають собі свій дорадчий орган — окружну директорію. Від 1931 року доступ до партії замкнено, а поповнюється вона молодняком, який від найраннішого дитинства підготовляється у відповідних організаціях: „Балілля“ від 8—14 р., „Авангардисти“ до 18 року. Ціле виховання в них пересякнене військовим і партійним духом та полягає головню у військовій заправі, в навику до суворої дисципліни і в почутті гієрархічної залежності від тих, що стоять на верхах.

VII Господарство Італії і господарська політика фашизму.

Італія є переважно *гірською* країною. Більше, як 38% її поверхні займають високі гори, 42% нижчі гори і піски, 20% рівнина, головню в широкій Льомбардській долині по обох берегах ріки По.

Поверхня Італії виносить 313·000 кв. кл., що їх замешкувало в 1931 році 42.158.817 мешканців (в 1936 р. — 44 міл.). Італія перевищує під цим оглядом Францію, дорівнює Англії і уступає лише Росії. Італія є густо заселеною країною, бо на 1 її кв. клм. припадає 142 люда. Місцями є перелюдненою. Італія була до 1924 року тою країною, що найбільше людей висилала в *еміграцію* за океан, головню до Америки. Але в тому році Сполучені Дер-

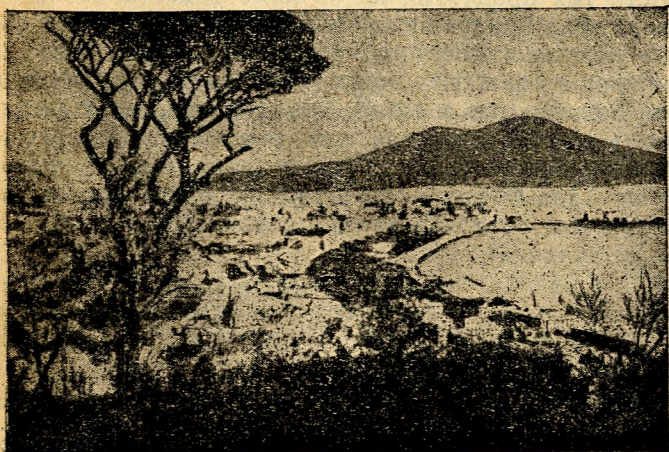
жави видали закон, що припинив доплив емігрантів до Америки. Італія від тоді сама мусить дбати про виживлення надміру свого населення. Та по правді фашизм і сам був ворогом еміграції, уважаючи це явище шкідливе для Італії, як військової потуги. Навпаки, він попирав шлюби і заохочував Італійців до розмножування. Зате цілою своєю силою фашистівська влада піддержувала еміграцію з німецького Тиролю і словянської Істрії, бо цим ослаблювала місцеву неіталійську людність, прискорюючи італіанізацію тих провінцій.

Простір італійських *кольоній* обіймав до підбою Абісинії 2.470.535 кв. км. з 2,4 міл. людности. Окупація Абісинії дала Італії ще нових 1.200.000 кв. км., замешкалих 12 міліонами людности; так, що тепер *кольонії* Італії виносять: 3.492.000 кв. км. з 14,5 міл. населення, тобто зросли щодо простору на 50%, а щодо людности — то вона помножилася семикратно. Як *кольоніяльна* держава, займає Італія третє місце між *кольоніяльними* державами Європи — по Англії та Франції. Людність її *кольоній* становить 34,5% населення метрополії, тобто самої Італії, і побільшилася на 32%.

Відсоток так або інакше використовуваної землі є дуже великий, бо всього 8% поверхні належить до повних *невжитків*. Італія є переважно *промисловою* країною, бо більша частина її гірської поверхні стоїть під промислами. Але й *сільське господарство* займає високу позицію в загальному, народньому господарстві Італії.

Головними галузями тзв. великого промислу Італії є вироби: автомобілевий, електротехнічний (виріб машин), виріб штучного шовку, добування електричної енергії та ін. По війні ці промисли

зпочатку значно розвинулися, якщо рівняти їх з передвоєнним станом, але підчас кризи скорчилися. У недостачі сировини є між іншим джерело імперіалістичної політики фашизму та всяких непорозумінь і спорів з іншими державами. Це було теж одною з причин колоніальних претенсій Італії, речником яких став фашизм, та воєнної виправи проти Абіссинії, яка покінчилася, як відомо, підбоям тої

Неаполь. Позаду видно вулканічну гору Везувій.

стародавньої, від віків самостійної держави. Добувальний промисл: вугля, *нафти*, *заліза* та всіляких інших металевих і мінеральних сировини є для власної, сильно розбудованої, обробляючої промисловости невистарчальний. Багато зарібків і зисків народів дає ще туристика і взагалі чужинецький рух до Італії та звязаний з тим готелевий промисл (пенсіонати).

Італія розбудувала свій промисл за допомогою чужих, головню англо-американських капіталів. В нього вложено за кілька літ від 6 до 7 міліярдів лірів чужого капіталу. — По даним з 1931 року італійський промисл затруднював 4.271 тис. робітників.

Сільське господарство — в цілому господарстві Італії — займає $\frac{1}{3}$, якщо взяти на увагу вартість тих продуктів, що їх воно видає зі себе. Бо коли ціла продукція країни вартує 80 міліярдів, то на сільське господарство припадає з них біля 25 міліярдів лірів. Ці цифри говорять про те, що промисловість грає в Італії більшу ролю, як сільське господарство. Але не все так було. Переважно промисловою країною Італія стала щойно підчас і по війні, бо до війни вона ще була переважно сільською господарською країною. Показує це ось яка табличка:

	Вартість в міліярдах лірів:		
	промислу	сіл. госп.	% сіл. госп.
1910	4,5	7,0	60,0
1914	13,0	7,0	35,0
1926	60,0	40,0	40,0
1931	55,0	25,0	31,0

З цієї таблички бачимо, як поступало у промисловлення Італії. При незміннім стані сільського господарства підскочило воно сильно вже підчас війни, коли то промисл, як відомо, станув на службу воєнних цілей. До 1926 року він ще більш зростає; між іншим великий скок у грошовій вартості продукції в цьому році у відношенні до передвоєнних даних пояснюється обезціненням гроша, а не самим лише скоком вартости продукції. Зріст промисловости бачимо і в 1931 році — вже за стабілізованого ліра. Щож до сільського госпо-

дарства, то його значіння, цебто $\%$, стало (з виїмком 1926 року, коли ціни були високі) зменшувалося: з 60% передвоєнних зійшло на 31% у 1931 році.

За сіл.-господарським переписом 1930 року було в Італії 4.074.000 самостійних і інших (арендних) господарств. Але земля розділена між ними дуже нерівномірно: 10% власників *посідало* 95% *всєї сіл.-господарської площі*. Крім того по кілька великих господарств скупчено в одних руках. На Сицилії є напр. кілька понад 15.000-моргових господарств одного лише князя Монтелеоне. В Сардинії, в окрузі Нотто, на 36.312 тис. гект. $\frac{4}{5}$ належить одному власникові. З другого боку панує в Італії страшне *малоземелля*. Скільки є малоземельних і безземельних селян, статистика не подає, але кількість їх безсумніву є величезна. Позатим знаною є надмірна *роздрібненість* господарств, так що 1 гектарових господарств було напр. в 1928 році 3.275 тис., або $66,4\%$. До якої кількості власників вони належали, не знати. Фашизм лише багато обіцяв селянам перед здобуттям влади. Здобувши диктатуру, фашизм став охороняти *поміщиків-дідичів*, а не селян.

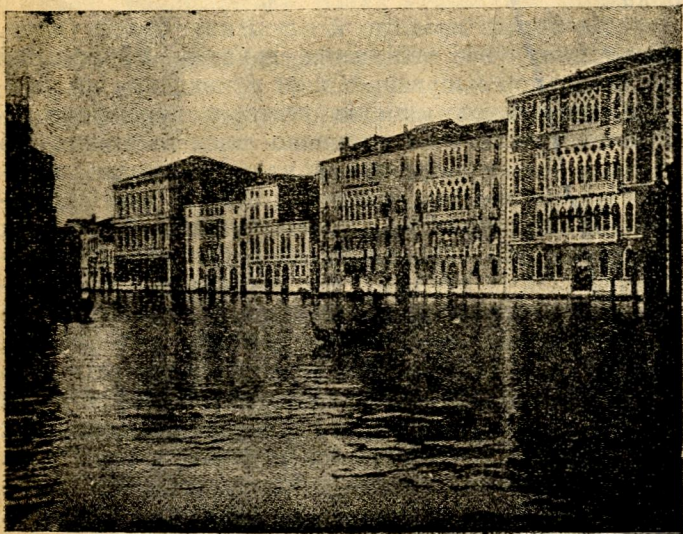
Тож перепис (з 1931 р.) начислив в Італії 7.601.684 сільської людности. В тому числі було 2.943.625 власників (серед них сила дрібноземельних), 850.265 арендарів, 1.331.245 спільників, та 2.475.949 сіл. госп. робітників, тобто безземельних. В дійсності, число безземельних (халупників і робітників) є далеко більше, ніж подає урядова статистика, зачислюючи багато халупників до власників. Бож орган фашистівських професійних союзів (Agricoltura Fascista, з 25- II, 1934) начислює понад 4 мільйони повище 18 літ, осіб, приневолених

здобувати собі хліб лише власною працею на селі. За десять років сільське населення Італії зменшилося, бо в 1932 році його обраховувано на 9.782.669 осіб, хоч ціла людність Італії збільшилася за той час на 5 мільйонів. Фашисти, хоч і заявлялися за переведенням широкої і ґрунтовної земельної реформи перед приходом до влади, по обнятті її майже нічого не зробили, щоби усунути голод на землю. Більше того, вони обтяжили доходовим податком навіть тих селян, що самі, без наймитів, управляли свої мізерні клаптики землі, які перед фашизмом були вільні від того податку.

Щоби одначе сяк-так зацитькати безземельних і малоземельних селян, розвів фашизм в 1925 році голосну тоді „боротьбу за збіжжя“. Метою тої боротьби, зорганізованої і реклямованої зовсім на спосіб большевицького ударництва, було осягти підвишку врожайности пшениці. Малося при тім на увазі — одначе — не так поміч селянинові, як унезалежнення Італії від довозу збіжжя зі закордону, тоб то осягнення збіжевої самовистарчальности на випадок війни.

Пропаганду війни в своїм народі і підготовку до неї розпочав фашизм мало що не від самого початку, як лише захопив владу — а найвиразніше — саме в другій добі свого правління Італією. Без імперіялістичної війни, без мрії про воєнні осяги і лаври, не може обійтися ніяка диктатура — ані фашизм. Це ж він безнастанно і на різні способи товк своїому народові про те, що його чекають великі завдання, які він покликаний здійснити під проводом фашизму. Бож фашизм був свідомий, що поза тими „вищими завданнями“ не має рації ніяка диктатура; що тільки якісь вищі ідеали є ще здібні втримати нарід у послуху диктату-

рі. Тільки постійний стан напруги й душевного
 военного поготівля може оправдувати й вимагати
 підлеглости цілого народу волі одної особи —
 диктаторові. А по якомусь часі заходить таки
 в решті-решт konieczність виладувати розбуджувану
 в той спосіб і накопичену енергію у якійсь военній
 імпрезі. Шукається слабого противника: Абіссинію...
 І найвищі прагнення наразі заспокоюється.,.

Венеція. Вулиця над великим морським каналом.

До „боротьби за збіжжя“ вжито найрізніших
 заходів: штучних погноїв, машини, тощо; притягне-
 но силоміць і грошовий капітал країни: різні фірми
 й банки мусіли причинитися грішми до тої кампанії.
 Помимо всього того „боротьба“ вповні не вдалася: не

принесла сподіваних наслідків, подібно, як споріднені їй большевицькі „ударні кампанії“. Італія таки не увільнилася від довозу збіжжя зза кордону. Збір пшениці, хоч збільшився в рр. 1927—32, досягнувши 64,2 міл. сотнарів річно (в 1908—1814 рр. — 49,2 міл. сотн.), то одначе довіз пшениці зза кордону не зменшився, а навпаки — зріс до 17,9 міл. сотнарів, супроти 14,6 міл. сотн. в тих же довоєнних роках.

Не багато допомогло й осушення болот (напр. понтійських) та меліорація ґрунтів. Вироблений і з часом побільшуваний плян приведення до ужиточности кількох мільонів гектарів переважно заболочених земель — виконано лише частинно. Бо держава і заінтересовані громади не могли видавати на цю ціль проєктованих сум, з кожним роком зменшуючи їх висоту. На бувших багниськах оселявано звичайно сільських робітників, що працювали біля їх осушки; це називалося „внутрішньою колонізацією“. Тому, що ті робітники не мали, звичайно, ані власних знарядів і машин, ані грошей, то все це давали їм дідичі, які зате ставали власниками осушених піль, а оселені робітники їх спільниками. На осушених землях повстали теж два великі міста: Літторіо і Сабавдія.

Ту саму політику господарського незалеження від заграниці провадив фашизм і в промислі. Щоби, напр., менше довозити вугля, всіма силами підпирав електрифікацію країни: електрика мала заступити в промислі вугіль, як опаловий матеріал. З тою метою побудовано великі гідроелектровні (гонені водою) в Альпах і Апенінах. Одначе й ці заходи не увільнили італійського промислу, при забезпеченні його опалом і погоновими силами, від довозу вугля зі закордону.

Зате значно розбудувала повоєнна Італія свою пароплавбу. Так, що скоро, бо вже в 1926. р., її торговельна фльота досягнула друге місце в світі і майже опанувала морську торгівлю у східній частині Середземного Моря, куди завше скерована була і є торговельна експанзія (пошир) Італії.

По перебранні влади фашизм став скоро перед konieczністю привести до ладу розхитані фінанси держави. Фашистівська влада зачала від оздоровлення бюджету. В першому ж році свого урядування, 17-міліардовий недобір зменшила на 5 міліардів, пізніше на $\frac{3}{4}$ міліярда, а в третім році — вирівняла видатки держави з її прибутками. Посплачувала довги одним державам, а довги зятягнені в інших державах — по згоді з ними — зменшено. В 1925. році устійнено вартість ліра, але на дуже високому рівні, тобто признано йому зависоку містоту золота, що не відповідало господарській спроможі Італії.

Відповідно до високої вартости ліра треба було знизити податки, щоби платник міг їх витримати. Цього одначе не зроблено. Італійські громадяни угиналися під невиносним тягарем різних державних поборів.

Разом з тим прийшли різні реформи управління державою, які збільшили число провінцій (з 69 на 92), а що за тим іде — урядницький апарат, який і без того був значно розмножений. До того ще й в урядах від гори до долу — як завше в диктатурах — запанувала розтратність і безконтрольна господарка. Багато гроша забирали теж публичні роботи, які, не маючи нічого спільного з господарськими чи ін. потребами краю, проваджено не стільки з метою zatrudнити безробітних, скільки для того, щоби заспокоїти манію до ве-

ликости теперішних правителів Італії та позірною „величчю і багатством“ держави закрити мізерне животіння її людности. Так, наприклад, побудовано величаві, але непотрібні автостради*) й цілі міста, тоді як мешканці мали щораз менше авт, щоб тими дорогами їздити. Невдовзі Італія знову сильно задовжилася і належить до тих держав, що не можуть платити своїх зобов'язань з того титулу.

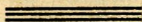
Взагалі фашизм зовсім не розв'язав болючих питань, які його породили, лише замкнув своїм підданим рота, чим позбавив їх можности виявляти свої жалі і права самим добиватися поправи своєї долі та турбуватися за майбутнє народу.

Додаткові дані про Італію.

Італійське королівство без кольоній має 310.137 квадратних кілометрів і 44 мільйонів мешканців.

Земля: ріллі є під управою тільки в 48%. Решта дотепер не надається під управу. З управної ріллі йде 12% на пшеницю, 10% на виноград, 5% на оливні дерева й помаранчі. 3½% на кукурудзу 22% на луки, а решта на інше.

Залізниць не дуже багато, бо припадає всього 67 км. залізниці на 100 квадратних кілометрів площі.

*) Дороги для авт.

Австрійський реакціонер мовить:

Всякий спосіб тут придалий:
Сила слова і жандарма,
Щоби тлум отой зухвалий
Гнути в ярма.

Перша річ, щоб був він голий,
З бруду, голоду, хробацтва,
Щоб не вибився ніколи
Із жебрацтва.

Друга річ, щоб був він темний,
Знав, що думать- смішно й підло,
Що він раб, хробак той земний,
Панське бидло.

Третя річ, щоб був безличний,
Дав собі плювати в морлу,
Знав, що всі для нього мають
Лиш погорду.

Хлопську як зігнеш натуру?
Гладь смиріших і бідніших,
Щоб з багатших і бутіших,
Дерти шкуру.

А тим псюкам, недоукам,
Що хтять люд підняти к собі —
Куку в руку, або буком
Бух по лобі.

Ті газети, що до бунту
Піднимали люд той клятий —
Видушити, зруйнувати
Всі до шпунту.

Ті спілки, крами і каси,
Зсипи, читальні громадські —
Все те зборища лайдацькі
Без прикраси.

Виняти їх зіпд закона!
Лиш один для них — до ката!
Дать параграф: заборона,
Конфіскація!

Жадних прав! Ні навіть шепту
Про якісь новії ери!
А на бунт одну рецепту,
Манліхери!

Хлоп до праці не до ради,
До податків, не до складок,
До грабелів, а не до шпади —
Це порядок.

Його річ: покора й жертва,
Як лиш бульбу, хліб і борщ ма,
його святоші — то церква,
Двір і коршма.

Іван Франко
(.Похорон- 1883 р.)

КАТАЛЬОГ і ЦІННИК

Книжок Загального Курсу Самоосвіти

	Ціна
1) Що таке самоосвіта і як до неї братися?	35 гр.
2) Чого потребує земля? Господарський курс.	35 "
3) Великий зрив. Нарис історії укр. революції. Частина I.	40 "
4) Культурна людина. Наука про те, як жити з людьми.	40 "
5) Наш світ. Земля, сонце, місяць, планети і зорі.	35 "
6) Боротьба світів на Україні. Історія революції, частина II.	40 "
7-8) Тайни природи. Початки хемії.	50 "
9) Історія Галичини в рр. 1918. і 1919. Історія укр. революції, частина III.	50 "
10) Слово до молодих людей.	35 "
11) Чоловік та жінка. Про полове життя та полові хвороби.	45 "
12) Розвиток життя на землі.	45 "
13) Опис землі. Як виглядає ціла земля.	35 "
14-15) Які є народи і держави на землі?	70 "
16) Атлас „Самоосвіти“: (Сконфісовано цензурою).	45 "
17) Причини світової війни	40 "
18) Криза світового господарства.	45 "
19) Як провадилася світова війна?	35 "
20) Основи життя. Наука про те, з яких клітин складається кожне живе тіло.	60 "
21) Атлас „Самоосвіти“. Збірник мап (Замість числа 16).	35 "
22) Про найстарші часи людського життя на землі.	35 "
23) Велика Україна в огнях. Історія укр. революції, частина IV.	50 "
24) Царі і люди. Історія революції в Росії.	35 "
25) Історія старинного сходу.	40 "
26) Між двома морями. Історія старинного Вавилону, Жидів і Персів.	35 "
27) Як повстає життя?	35 "
28) Як упала царська влада у Росії?	40 "
29) Як дійшли більшовики до влади?	35 "
30) Історія землі. Як творилася наша земля?	40 "
31) Країна сонця й радості. Історія старинної Греції.	45 "
32) Людина й машина. (Як збудоване людське тіло та як воно працює?)	50 "
33-34) Сила п'ястука й сила духа. Велич й упадок старинного Риму.	40 "
35) Сила, праця, машина. Наука фізики.	40 "
36) Як гасли вогні. Історія укр. революції, ч. V. Доба диктатур.	40 "

37) Під владою двох мечів. Світова історія. (Середні віки).	40	гр-
38) Світ звірів. Наука про тварини.	40	"
39) Пятьсот літ сторої української держави. Українська історія, ч. I.	45	"
40) Історія політичних думок в старині і середніх віках.	45	"
41) На переломі середніх і нових віків.	40	"
42) Які є тварини на землі.	35	"
43) Україна під Литвою і Польщею. Укр. історія, ч. II.	35	"
44-45) Народини нового людства. Доба абсолютизму і перші революції.	45	"
46) Від риби до маяпи. Опис всіх вищих тварин світа	35	"
47) Національна ідея. Звідки вона взялася і до чого змагає.	35	"
48) Українська козацька держава. Укр. історія, ч. III.	35	"
49) При битій дорозі. Українська історія, ч. IV. Від гетьмана Дорошенка до упадку української держави.	35	"
50) Про велику французьку революцію.	35	"
51) Розвиток народнього господарства.	35	"
52) Механіка течей і газів. Наука фізики.	35	"
53) Культурна родина.	35	"
54) Як у світі люди господарять і з чого живуть.	35	"
55) Рослина та її життя	35	"
56-57) Промисл і торгівля, ціни і гроші.	70	"
58) Перед світовою бурею. Що діялось в 19 ст.	35	"
59) Світ капіталу і світ праці.	35	"
60) Відродження української нації. Україн. історія ч. V.	35	"
61) Історія українського письменства.	35	"
62) Вільне спілчанство. (Кооперація).	35	"
63) Наука про світло. Фізика.	35	"
64) Великі проблеми. Наука народньої економії.	45	"
65) Влада народу. Розвиток демократичних думок.	40	"
66) Історія науки, ч. I.	40	"
67) Про погоду, магнетичну силу та про голосові филі.	35	"
68) Електрика або громовина. Фізика.	35	"
69-70) Про державу	60	"
71) Початкова геометрія.	35	"
72) Початкові рахунки.	35	"
73) Історія науки, ч. II.	35	"

КАТАЛЬОГ

дотеперішних книжок Народнього Університету Самоосвіти

74) Повоєнні журби світа. Історія повоєнного світа. I. ч.	40	гр-
75) Недоля побіджених і клопоти побідників. Історія повоєнного світа. II. частина.	40	"
76) Як жило українське селянство в давнині. Історія укр. селянства. I. частина.	30	"

77) Селянська доля від часів Хмельниччини до 1848. року. Історія укр. селянства. II. частина.	30	"
78) Історія Італії від упадку римського цісарства до останніх часів.	35	"
79) Укр. селянство на шляху до побіди. Історія укр. селянства. III. частина.	30	"
80) Історія соціальної та політичної боротьби в Україні. I. частина	30	"
81) Соціальні та політичні рухи в Україні. Історія соціальної та політичної боротьби в Україні. II. час.	30	"
82-83) Правильне харчування.	45	"
84) Нарід лицарів і святих. Історія Еспанії.	30	"
85) Шляхи здоровля. Наука гігієни.	30	"
86) Коротка історія укр. війська. I. частина.	30	"
87) Спадковість. (Як можна одержати нові породи звірят і рослин.	25	"
88) Леся Українка. Її життя і творчість.	30	"
89) Велика тайна здоровля. (Шляхи здоровля). II. частина.	30	"
90) Оборона України. Коротка історія укр. війська. II. частина.	30	"
91) Великий рятунку людини. (Шляхи здоровля). III. ч.	25	"
92-93) Народний Каменяр. Життя і праця Івана Франка. I. частина.	45	"
94) Народний Каменяр. Життя і праця Івана Франка. II. частина.	30	"
95) Україна і Москва в історичних взаєминах. Написав М. Драгоманів.	25	"
96) Життя і праця Михайла Грушевського.	35	"
97) Над берегом пропасти. Історія укр. політичного руху в нових часах. I. частина. До 1848. року.	35	"
98) Тайна врожаю, або яким насінням засівати і як його на засів заготовляти.	25	"
99) Великан народнього духа, життя і творчість Тараса Шевченка.	30	"
100-101) Найновіший словник чужих слів.	95	"
102-103) На хвилях революції, революція в Австрії та її вплив на відродження нашого народу. II. частина.	50	"
104) Де мешкають Українці, гори, височини, низини, моря й ріки. Наше підсоння, рістня й тваринність.	40	"
105) На переломі, зміна на надніпрянщині в 1860-1870 роках. III. частина.	40	"
106) Українське мистецтво.	40	"

Ці книжки річниками і поодинокі можна замовляти у Видавництві.

Всі ті річники разом коштують 23 зол.

Всі свідомі Українці купують рідні вироби!

Цикорія „ЛУНА“

і підмінка кави „Пражінь“

це також вироби укр. кооп. фабрики

„Суспільний Промисл“

Львів, 24. Жовківська 188, тел. 242-97.

**Курення дає тому
насолоду, хто курить**

У ПАПЕРЦЯХ І ТУТКАХ

„КАЛИНИ“

(Кр. 302) 1, 92 (1986)
Należyłość pocztową opłacono ryczałtem
Почтове оплачено гуртом.

3275

На осінні й зимові

є найкращою культурною забавою та ро
читання доброї книжки з цікавим опові

Такі книжки видала „Самоосвіта“ у ві

„Найкращі Оповідання“

До тепер вийшли такі дуже цікаві оповідання:

- 1) Страх в лісах Індії.
- 2) Огонь вмер.
- 3) Між чорними людьми в Африці.
- 4) Давні люди і звірі.
- 5) Українець на тім світі.
- 6) Борці за волю — у бурській війні.
- 7) Козацька дитина.
- 8) Панцирний поїзд „Стрілець“.
- 9) Козацька любов.
- 10) Подорож у Сибір. Крім того вже надруковані ще дві нові книжки:
- 11) Боротьба світів (емігрантів з Марса з мешканцями землі).
- 12) Червона квітка (здобуття Києва 1919. року).

Кожна книжка є найменше на 32 сторони
з гарними об'язками.

Кожна книжка

окремо коштує 25 грошів і 10 грошів
на поштову марку, отже разом
35 грошів. Коли хто купує

нараз 6 книжок,

то платить тільки 1:35 зол. разом
з пересилкою. Хто купує

нараз 12 книжок,

той платить тільки 2:60 з пересилкою.

Замовте негайно! Напевно не пожалуєте!

АДРЕСА: „Самоосвіта“, Львів, вул. Міцкевича 7.
Число чека П. К. О. 500.872.

Редагує колегія. Відповідальний редактор Др. Матвій Стахів
Адреса Редакції та Адміністрації: Самоосвіта, Львів
вул. Міцкевича 7.

Адреса для заграниці: „SamooSwita“, Mickiewicza 7 Lwów.

35-134 3710
САМООСВІТА

107-8

У. А. Р. О. Д. Н. І. Й. У. Н. І. В. Е. Р. С. М. І. Т. А.

з ІСТОРІЇ
ФАШИЗМУ в ІТАЛІЇ

НАПИСАВ
Ф. ЛАЩІВСЬКИЙ

Австрійський реакціонер мовить

НАПИСАВ
ІВАН ФРАНКО

з ОБРАЗКАМИ

Ціна 45 гр.

Львів. Бібліотек.
АН УРСР

Лвів — жовтень-листопад 1938.

ЛВІВ